

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

ДИПЛОМСКИ – МАСТЕР РАД

ПРЕДМЕТ: СВЕТОТАЈИНСКО БОГОСЛОВЉЕ

ТЕМА: ПОЈАЊЕ КАО ЕЛЕМЕНТ БОГОСЛУЖЕЊА

- ЛИТУРГИЈСКО - БОГОСЛОВСКА АНАЛИЗА -

МЕНТОР:

Проф. др. Ненад Милошевић

Редовни професор

КАНДИДАТ:

јереј Дарко Савић

Број индекса: 2013/09

САДРЖАЈ

УВОД	4
ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИПЛОМСКОГ – МАСТЕР РАДА	6
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	7
ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ	8
ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС	8
1. ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА	9
1.1. СВЕТО ПИСМО КАО ИЗВОР БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА	9
1.2. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ У РАНО-ХРИШЋАНСКОЈ ПРАКСИ	12
1.3. ЛИТУРГИЈСКО ПОЈАЊЕ У ПЕРИОДУ ГОЊЕЊА	14
1.4. РАЗВОЈ ПОЈАЊА ПОСЛИЈЕ ГОЊЕЊА	15
1.5. ПОЈАЊЕ У ПЕРИОДУ ОД ИКОНОБОРСТВА ДО ПАДА ЦАРИГРАДА (IX ВИЈЕК – 1453. ГОД.)	17
1.6. РАЗВОЈ ПОЈАЊА У ПЕРИОДУ ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ И РЕФОРМАЦИЈЕ (XV – XIX ВИЈЕК)	19
1.7. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДОБУ	20
2. ЛИТУРГИЈСКО БОГОСЛОВСКИ СМИСАО ПОЈАЊА	23
2.1. СВЕТООТАЧКО ПОИМАЊЕ БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА	25
2.2. КАНОНСКО ПРЕДАЊЕ ЦРКВЕ О ПОЈАЊУ	30
2.3. ФУНКЦИЈА ПОЈАЊА КРОЗ БОГОСЛУЖБЕНЕ КЊИГЕ	31
2.4. ДИДАКТИЧКИ КАРАКТЕР ПОЈАЊА	32
2.5. МОГУЋНОСТ САЗНАЊА И НЕСАЗНАЈНОСТ БОЖЈА	34
2.6. ЛИТУРГИЈСКО ПОЈАЊЕ КАО ВИД СВЕШТЕНЕ УМЈЕТНОСТИ	37
2.7. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ - ЛИЈЕПО ИЛИ УЗВИШЕНО?	41
2.8. ИСТИНА И СВЈЕДОЧЕЊЕ ИСТИНСКОГ БОГОПОЗНАЊА	42
2.9. ИКОНОЛОШКИ СМИСАО БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА	45
2.10. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ КАО МОЛИТВЕНИ ИЗРАЗ	47
2.11. ОТКРИВЕЊЕМ И ПРЕОБРАЖЕЊЕМ ЛИЧНОСТИ КА „НОВОЈ ПЈЕСМИ“	49
2.12. ПОЈАЊЕ КАО СТВАРАЛАЧКО ДЈЕЛО У ДУХУ СВЕТОМ	51
3. ЛИТУРГИЈСКА УПОТРЕБА ПОЈАЊА	53
3.1. МЕЛИЗМАТИЧНО И ПСАЛМОДИЈСКО ПОЈАЊЕ	53
3.2. РИТАМ	54

3.3. МЕЛОДИЈА	55
3.4. УЛАЗАК И УЗВОЂЕЊЕ (УСХОЂЕЊЕ) У ЦАРСТВО БОЖЈЕ	57
3.5. ПОЈАЊЕ „АЛИЛУЈА“	59
3.6. РИЈЕЧ БОЖЈА	60
3.7. БЛАГОДАРЕЊЕ (ЕВХАРИСТИЈА)	61
3.8. ЕСХАТОЛОШКИ СМИСАО ПОЈАЊА	64
4. НЕОПХОДНОСТ ЛИТУРГИЈСКОГ ПОЈАЊА - „ЈЕДНИМ СРЦЕМ И ЈЕДНИМ УМОМ“	69
4.1 УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЛИТУРГИЈСКОГ ПОЈАЊА	71
ЗАКЉУЧАК	74
БИБЛИОГРАФИЈА	79

УВОД

Појање би требали дефинисати као црквено, богослужбено пјевање и тиме га разликовати од сваког другог пјевања. Помиње се у Светом Писму и то као: пјесма (нпр. захвалности приликом преласка Црвеног мора), химна, похвала, величање, слављење Бога. Појање је у служби човјековог односа са Богом. Појање се у цркви изводи искључиво гласом јер је глас човјечији (Богомдани) апарат којим вршимо дијалог са Богом (инструмент је људска творевина, бесловесан), а уједно, глас има већу могућност непосредног слављења Бога, јединственост изражавања многоструких осјећања, прилагодљив је под свим условима...

Појање се састоји из три елемента: ријеч, мелодија и ритам. Једино је човјек обдарен ријечју, и по томе је човјек сличан своме Творцу. Бог се човјеку обраћа ријечју, а човјек, пошто нема савршену ријеч, Богу узвраћа појањем. Мелодија је допуна ријечи и нераскидиво је повезана са њом. Ријеч изражена кроз појање, говори много више од саме ријечи. И мелодија је произашла из људске природе, дакле, као дар Божји. Ритам којег користимо у појању је ритам читаве творевине, стабилан, константан, бесконачно једнако тече. Могли бисмо рећи, у данашњем смислу музике, то је одсуство ритма јер нема задржавања, застајкивања, поигравања...

Свети Василије Велики назива пјесму „Високом теологијом“ (Тумачење 49. псалма, PG 29, 305C¹), јер се кроз њу открива Божје дјело према свијету и човјеков одговор на то откривање.

Бог одржава Цркву у историји и тиме одржава и њено изражавање у времену и простору. Један од начина тог изражавања је појање. Зато Свети Јован каже: „Научи да појеш... јер они који поју пуне се Духом Светим“ (Тумачење посланице Ефесцима, PG 62, 129), другим ријечима, појање „привлачи“ благодат Божју и чини нас учесницима божанског живота.²

---

¹Јован Пурић, *Црквено појање – дар Божји анђелима*, Православље бр. 1043, Београд, септембар 2010. 18-19

²Ј. Пурић, нав. дјело, стр. 4

Имајући у виду стање на нашем простору, одлучили смо да се бавимо овом проблематиком како бисмо показали да је појање одувјек присутно међу народима а нарочито међу Јудејима – чији смо насљедници и духовном смислу. Потом, посматрајући историјски развој појања у богослужењима, уочићемо да у пракси постоје превирања, успони и падови, а све то додатно компликује саму тематику. У другом дијелу овог рада, моћи ћемо примијетити да у дјелима Светих Отаца, канонима и богослужбеним књигама, нема јасних назнака о функцији појања и његовом суштинском смислу. Али, такође у овом поглављу, доћи ћемо до важног сазнања да је појање као дидактички метод веома ефикасно јер се кроз појање више и лакше учи, па и када то учење треба да је напамет. Појањем изражавамо и оно што ми можемо знати својим сазнањима и оно што не можемо спознати. Појање је вид свештене умјетности, које требамо разликовати од лијепих умјетности, као што требамо разликовати узвишено појање од лијепог пјевања. Господ Исус Христос је сва Истина и њу можемо спознати једино Истином. Зато појање сврставамо у нешто чиме свједочимо Истину, иконолошки прилазимо Истини, тражећи Архетип и покушавајући да га остваримо у својим животима. Литургијским појањем ми се молимо, доживљавамо откровење и преображавамо своју личност до висине Духа Светог, налазећи себе у ситуацији да ми у љубави и заједници, са Духом обликујемо и стварамо Васељену.

У трећем поглављу овог истраживања објашњавамо разлику између мелизматичног (више мелодијског) појања и псалмодијског које је потчињено Ријечи. То нас води стабилним ритмом, ритмом Васељене у трансцендентални свијет, у којем обитава Пресвети. Стајемо пред Творца и предајемо се Њему појући „Алилуја“, а Господ нам узвраћа Ријечју којом потвђујемо своје пребивање у Царству. Ту Ријеч ми појемо, јер не можемо исказати оно гдје смо ни пред ким смо. Сво вријеме појући, ми у Царству примамо дарове и благодаримо, сво вријеме гледајући напријед, сјећајући се будућег вијека.

Када сагледамо све сегменте овог истраживања, биће јасно да на Светој Литургији морамо појати, сви да морају учествовати, да не можемо дозволити да неко „компонује“ мелодије и измишља текстове. Видјећемо и то да је богослужбено појање – једногласно (унисоно) појање у којем нема мјеста за концерт појединца, јер појање, као и остале свештене умјетности (архитектура, поезија, иконографија...) у потпуности изражава Цркву

као икону Царства која се остварује кроз заједницу људи са људима и са Богом. Све изван овога је „расипање ума“ и људска гордост.

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИПЛОМСКОГ – МАСТЕР РАДА

Предмет овога рада јесте истраживање аспекта црквеног појања као дара који приносимо Господу, али и расвјетљавање његове функције и употребе у литургијској пракси. Полазиште за ово проучавање ће бити сагледавање одговарајућих светописамских свједочанстава, то јест начина коришћења појмова $\alpha\sigma\mu\alpha$ и $\psi\alpha\lambda\mu\omicron\varsigma$ у Старом и Новом Завјету.

Даљи ток истраживања подразумијеваће консултовање светоотачких извора у циљу што комплетнијег изучавања функционалне употребе појања у савременој литургијској пракси. Бог се човеку обраћа ријечју, а човек Богу „појући, кличући, узвикујући и говорећи“. Бивајући поучен примјером анђела, који „пјесмом величају Славу Божју“, народ Божији својим појањем предокуша „атмосферу Царства Божијег“, као што то бива и у контексту литургијског времена и простора, одежди, сасуда, икона, итд...

Свједоци смо да се црквена умјетност нашега доба налази у раскораку између своје духовне физиономије и посвјетовњачења које је обиљежено антропоцентризмом и сентиментализмом. Бројни хришћани, претежно у урбаним срединама, очекују да на богослужењу, бивајући очарани иконама, фрескама и концертним хорским појањем, досегну „естетско-духовно испуњење“. Сљедствено томе, појци у храмовима путем црквеног појања приређују својеврсне концерте, неријетко изводећи и виртуозне гласовне бравуре зарад нарочитог умјетничког надметања. Очигледно је да је такво појање – сладострасно појање, док литургијско појање, пре свега, мора бити ослобођено страсти и треба поново да постане појање којим се умножава благодат Духа Светога. Богослужбени живот и литургијска умјетност не смију бити посматрани и доживљавани као сентиментална допуна актуелног потрошачког духа, а који је у супротности са подвижничко-литургијским начином постојања у Цркви. Истине вјере нису нешто

апстрактно, већ реалност која се богослужбено живи и поје, те стога, поменуте истине бивају обликоване у благодатну поезију.

Циљ нашег истраживања подразумијева, не само литургијско-богословско тумачење конститутивне улоге појања као елемента богослужења заснованог на темељу библијско-светоотачког предања, него и указивање на чињеницу да Дух Свети изграђује Тијело Христово и кроз појачку службу.

Коначно, као што на икони бива изобразен лик који иконизује есхатолошки портрет, тако и литургијско појање актуализује есхатолошки моменат анђеоског појања и слављења Господа, који нас Духом Светим сабира и сједињује у заједницу са Оцем небеским.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Током процеса израде мастер рада биће примијењене сљедеће методе:

- 1.) Историјско-компаративна метода путем које ћемо сагледати феноменолошко-умјетнички смисао постојања појања као музичког израза и његов развој кроз историју;
- 2.) Ерминевтичко-филолошка метода путем које ћемо обухватити библијско-светоотачка свједочанства о појању као конститутивном елементу богослужења, уз неизоставно консултовање и савремене богословске литературе, а у циљу оригиналног и минуциозног поимања наведене теме.

ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ

Приликом истраживања поменуте теме, полазићемо од следећих хипотеза:

- 1) Музика као умјетнички израз преображава људска чула и осјећања, те човјек користи ријеч као средство комуникације у свакодневном говору, а за изражавање нарочитих осјећања - музику.
- 2) Господ се човјеку обраћа „ријечју у Духу“, а најузвишенији начин обраћања људског рода Богу јесте путем богослужбеног појања.
- 3) Појање народа Божјег на Литургији и богослужбеним посљедовањима јесте подражавање анђеоског славословљења Господа у Царству небеском.
- 4) Хришћани путем литургијског појања бивају удионичари у актуализацији Царства Божјег у оној мери колико је то могуће.
- 5) Литургијска умјетност представља врхунац умјетничког израза заједничара Христових, те сходно томе, појање јесте неодвојиви и, не мање битан, конститутивни елемент „поклоњења Богу у Духу и истини“.

ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Сходно чињеници да у српској црквеној музикологији нема темељних и одговарајућих радова који су се бавили назначеном темом, мишљења смо да је ово наше истраживање, на извјестан начин, пионирски покушај расвјетљавања значаја и смисла православног литургијског појања. С обзиром да се актуелност ове тематике не доводи у питање, очекујемо да ће резултати нашег проучавања на посебан начин доприњети потпунијем сагледавању појања као елемента богослужења, те да ће обогатити савремену богословску мисао наше Цркве.

1. ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА

У изучавању литургичког богословља и систематизацији богослужења, пажњу истраживача највише привлачи унутрашњи садржај богословског материјала. Тај материјал најчешће је и превасходно у богослужбеним пјесмама, или другачије речено, у химнографији. Због тога, изучавање химнографије заузима значајно мјесто у литургичком богословљу. Није могуће говорити о теолошком значају музике без историјског прегледа настанка химни и њихових аутора, јер ће то дати увид у ток и развој музике у богослужбеној пракси а истовремено поставити темељ на којем ћемо моћи видјети шта та музика заправо јесте. Највећи дио текста ће бити усмјерен на Византију јер је она извор и покретач духовног живота у цијелој васељени, а самим тим и код нас.

1.1. СВЕТО ПИСМО КАО ИЗВОР БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА

Израиљци су вољели музику и радо су је користили у свакој прилици. Заузимала је важно мјесто у грађанском и вјерском животу. Као највећу казну, пророци су најављивали да ће умукнути пјесма по јудејским горама. То је народ пастира, а пастири су увијек и свугдје вољели пјевати. И Давид је био пастир који је волио пјевати а био је и врстан свирач на харфи. Ни један празник није пролазио без пјевања, свирања и плесања (Пост.31,27; Суд. 11,34; 1 Цар. 1,39). Краљеви су на својим дворовима имали свираче и пјеваче (2 Сам. 19,35; Ам. 8,3). За вријеме свечаности и прослава били су присутни свирачи и пјевачи (Јов 21,12). Понекад је музика била израз опијености па су пророци устајали против такве музике (Ис. 5,12; 23,14; Ам. 6,5). Из вавилонског ропства вратило се 245 врсних пјевача и пјевачица који су појали у новосаграђеном Храму (Нем. 7,67).

Основа за црквено пјесништво јесте поетски и поучни материјал који се налази у Светом писму Старог и Новог завјета. Најстарији примјер пјевања у Библији имамо у Изл. 15,1-2: „Тада запјева Мојсије и синови Израиљеви ову пјесму Господу, и рекоше овако:

Пјеваћу Господу јер се славно прослави, коња и коњаника врже у море. Сила је моја и пјесма моја Господ, који ме избави, он је Бог мој, и славићу га, Бога оца мога, и узвишаваћу га“. Аронова сестра Марија пјева хвалоспјев Богу за велика дјела (Изл. 15,20-21). Сличан примјер имамо код Деворе и Варака: ту наизмјенично пјевају мушки и женски. У пророчким школама учили су пјевање, јер је оно имало велику улогу у богослужбеном животу. Радо су се молили заједно, пјевушећи или пјевајући псалме. Ноте нису писали него су мелодије учили напамет. Код многих псалама налазимо да је изнад пјесама означено на коју се мелодију пјесма пјева³.

Користили су велики број дувачких, жичаних и ударачких инструмената. Мада о њима нема много помена у Светом Писму, из археолошких извора знамо о врстама и употреби инструменталне музике која је углавном служила као пратња вокалној.

Из овога, до сада наведеног, видимо да је пјесма на разне начине била веома присутна у животу јудејског народа. У Светом писму, на многим мјестима наилазимо на појмове $\alpha\sigma\mu\alpha$ (пјесма) и $\psi\alpha\lambda\mu\omicron\iota\sigma$ (псалам, псалтир, хвала).

„ $\alpha\sigma\mu\alpha$ “ сусрећемо у Бр. 21,17 „Тада пјева Израил пјесму ову...“; Пс 33,2-3 „Славите Господа гуслама, ударајте му у псалтир од десет жица. Пјевајте му пјесму нову, сложено ударајте подвикујући...“; Пс 40,3 „И метну у уста моја пјесму нову хвалу Богу...“; Пс 95,1 „Ходите, запјевајмо Господу...“; Пс 96,1-2 „Пјевајте Господу пјесму нову, пјевај Господу сва земљо! Пјевајте Господу, благосиљајте име његово...“; Пс 149,1 „Појте Господу пјесму нову...“.

Као „ $\psi\alpha\lambda\mu\omicron\iota\sigma$ “ – термин „појање“ се први пут помиње код Јустина Мученика (Посланица Зинону, РГ 8, 444В), а усталио се у 4. вијеку (Јевсевије Кесаријски, Црквена историја РГ 20,695А). У почетку је овај израз имао значење: „правило или поредак богослужења“ као и „литургијско сабрање“ (Теодор Студит РГ 99, 1056С)⁴.

Појам „псалам“ ($\psi\alpha\lambda\mu\omicron\iota\sigma$), кориштен је на многим мјестима: Пост. 4,21 „...Јувал, од њега се народише гудачи и свирачи“; 2. Дн 5,12-13 „И Левити пјевачи сви... стајашу с кимвалима и псалтирима и с гуслама... и кад они који трубљаху у трубе и који пјеваху,

³Adalbert Rebić *Biblijske starine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. 153.

⁴Ј. Пурић, нав. дјело, стр. 4

сложно једним гласом хваљаху и слављаху Господа, и кад подизаху глас уз трубе и кимвале и гусле, хвалећи Господа да је добар, да је довијека милост Његова, тада се напуни облака дом Господњи“. Нем. 12,27-28 (о освећењу јерусалимских зидина) „...да се сврши посвећење са весељем, хвалом, и пјесмама уз кимвале, псалтире и гусле. И скупише се синови пјевачки...“; Пс 21,13 „Подигни се, Господе, силом својом, ми ћемо пјевати и славити снагу Твоју“; Пс 57,9 „Хвалићу Господа по народима, пјеваћу Ти по племенима“; Пс 81,1-4 „Подигните пјесме, дајте бубањ, милозвучне харфе са лиром... Јер је такав закон у Израиља, наредба од Бога Јаковљева“; Пс 108, 1-3 „Готово је срце моје, Боже, пјеваћу и хвалићу заједно са славом својом. Устани се псалтире и гитаре, устаћу рано. Славићу Тебе, Господе, по народима, пјеваћу Теби по племенима“; Пс 144,9 „Боже! Пјесму нову пјеваћу Ти, у харфу од десет жица удараћу Теби“; Ис 38,20 „Господ ме спасе, зато ћемо пјевати пјесме моје у дому Господњем док смо год живи“; У књизи пророка Језекиља Господ говори о пропасти града Тира (Јез 26,13): „И прекинућу јек пјесама твојих, и глас китара твојих неће се више чути“. Можемо закључити да су пјесме углавном пјеване као хвале Богу и као знак тријумфа Божје силе над свим непријатељима. Нестанак пјесме значио би најгори могући губитак, то би значило нестанак племена или велику тугу и жалост која би их могла задесити.

У Светом писму Новог завјета „псалам“ (ψαλμοις) имамо у: 1. Кор. 14,26 „Шта дакле, браћо? Када се сабирате сваки од вас има псалам, има поуку, има језик, има откривење, има тумачење, све нека буде за изграђивање“; Еф. 5,19 „Говорећи међу собом у псалмима и химнама и пјесмама духовним, пјевајући и појући Господу у срцу своме“; Кол. 3,16 „...псалмима и славопојима и пјесмама духовним, у благодати пјевајући Господу у срцима својим“.

Могли бисмо навести још много оваквих примјера, али због обима овог рада, задовољићемо се са горе наведеним.

1.2. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ У РАНО-ХРИШЋАНСКОЈ ПРАКСИ

Од самог почетка, хришћанство је схватило вриједност појања псалама и црквених пјесама у богослужењима.

Хришћанско богослужење настало је у јудејској средини, као и само хришћанство. У Старом завјету појали су Месији да дође и спаси, а ми данас појемо о ономе који је дошао и који ће бити. Синагогално богослужење је у апостолско вријеме било норма и за хришћанско богослужење. Богослужење има своје поријекло у дјелатности Господа Исуса Христа који је апостолима заповиједио да врше службу. Господ је на Тајној вечери узнио молитву (Јн. 17, 1-26), одржао поуку (Јн. 13, 31-16, 33), и заједно са ученицима „отпојао хвалу“ (Мт. 26,30), односно, отпјевали су псалме који су били предвиђени да се поју за јудејску Пасху. Христос је научио Своје ученике да се моле, било својим примјером (Лк. 6, 12; 22, 30-45 итд.), било да их је подстицао да се моле (Мт. 5,44; 6, 5-8, 41 итд.), дајући им образац Господње молитве „Оче наш“ (Мт. 6, 9-13; Лк. 11, 2-4). Предао им је и Свету тајну Евхаристије на Тајној вечери (Мт. 6, 27-28; Мк. 14, 22-24; Лк. 22, 23-25), дао им заповијест да крштавају оне који вјерују у Оца, Сина и Светога Духа (Мт. 28,19). Сам Христос учествовао је у богослужењу јудејског храма. Слиједећи његов примјер, и ученици су упоредо са својим сабрањима учествовали у богослужењима јудејског храма и синагога.

Послије разарања храма и изгнања из синагога, ученици су се ограничили на своја сабрања, али су задржали свијест о своме поријеклу, о Израилу који је наследник обећања и истинског богослужења. Стари завјет био је свештена књига из које се читало и на којој се заснивала проповијед. Псалтир је остао химнолошка књига, празници су у основи задржани, поредак сабирања синагоге био је узор њиховог сабрања, па су и многи обичаји остали у црквеној пракси. Међутим, све то је употребљавано селективно и све то је добивало нов, хришћански садржај. То је био образац, темељ и педагогија за примање хришћанског богослужења „у духу и истини“ (Јн. 4, 23-24). Иако су касније у хришћанство ушли многи незнабожачки народи са другачијим вјерским традицијама, највише је остало трага од јудејске праксе, и до данас.

Многобожачко идолслужење је углавном наилазило на сукоб са хришћанством. Из многобоштва је евентуално задржано оно што је било безопасно или је то био дио стратегије (тако је на мјесто непобједивог сунца дошао Божић – рођење Сунца правде, служење идолима замијениле су иконе, свете изворе које су имали многобошци замијениле су водике итд.)⁵. Посредством свештене умјетности, хришћани су се трудили не само да пренесу оно што је видљиво тјелесним очима, већ и оно што није видљиво – духовни садржај приказиваног, па није било страшно да се послужи и многобожачким симболима и темама из митологије. Тај символизам се објашњава прије свега нужношћу да се путем умјетности изобрази оно што не можемо непосредно изобразити.

Прва богослужења била су једноставна. Поред Евхаристије, заједничке трпезе (агапе), читања Светог писма и проповиједи, појали су псалме а можда и прве хришћанске поетске саставе који се наводе у апостолским текстовима (Еф. 5,14; 1. Тим. 3,16; Филип. 2, 5-11, и др.). Већ код апостола Павла имамо напомене о употреби псалама, химни и духовних пјесама. У Еф. 5,18-20, апостол признаје да црквено појање може да буде средство духовног развоја: „И не опијајте се вином, у чему је разврат, него се испуњавајте Духом, говорећи међу собом у псалмима и појању и пјесмама духовним“, и даље савјетује: „Пјевајте и појте Господу у срцу свом. Захваљујте свагда за све Богу и Оцу у име Господа нашега Исуса Христа“. Пракса појања или слушања псалама, химни и духовних пјесама, уздизала је духовно и отварала наше срце да примимо у себе Духа Светога. У Посланици Колошанима, 3,16, св. Павле препоручује им да хвале Бога „псалмима, химнама, духовним пјесмама“. У Дјелима Апостолским (16.25), апостол Павле и Сила, употребили су појање као средство богослужења: „А око поноћи Павле и Сила мољаху се и слављаху Бога; а сужњи их слушаху“. Из Јовановог Откровења можемо закључити да је крајем I вијека богослужење било прилично развијено⁶.

---

⁵Јоанис Фундулис *Литургика 1*, Краљево 2004

⁶Ј. Фундулис нав. дјело, стр. 13

1.3. ЛИТУРГИЈСКО ПОЈАЊЕ У ПЕРИОДУ ГОЊЕЊА

У периоду гоњења најчешће се мисли о „катакомбнј Цркви“ и богослужењу које је примјерено таквим условима. Историјска истина јесте да је Црква претрпјела страшна гоњења, али, такође знамо и да су хришћани имали храмове и да њихово богослужење није било тек у зачетку⁷. Свети мученик, Јустин Философ свједочи нам о томе у својој „Првој апологији“⁸ коју је упутио Антонину Пију око 150. године, поглавље 13. Он каже, критикујући приношење жртве паљенице, да ми, хришћани, Богу „као знак захвалности приносимо свечана богослужења и појања...“ а у 66. поглављу описује службу „у дан сунца“ – тј. васкрсни дан. Говори о сабрању „на одређеном мјесту“, читању апостола, пророчких списа, проповиједи, молитвословљима, приношењу и о томе „да народ изражава своју сагласност ријечју – амин“. Након тога се дијеле дарови, а онима који нису присутни – „ђакони односе дарове њиховим кућама“.

Свети Иполит Римски, у „Апостолском предању“⁹ даје значајне податке о службама из тога времена. Говори о Евхаристији, катихизацији, крштењу и другим службама, даје читав низ практичних и богослужбених савјета. У 25. поглављу, описујући Принос, каже да сав народ одговара на прозбе, сви одговарају „амин“, а ђакон „...још пјева од истих псалама“. У 41. поглављу свети Иполит у више наврата говори о потреби одласка у храм и о служењу часова, тако да сасвим сигурно можемо потврдити да је и у периоду гоњења, Црква Христова имала богат богослужбени живот и литургичко интересовање. У истом дјелу видимо јасан исказ да су свештенослужитељи имали слободу да сами састављају молитве. Од IV вијека почиње систематско записивање литургијских предања, књига и текстова.

---

⁷Ј. Фундулис нав. дјело, стр. 13

⁸Јустин Философ Св., *Сабрана дела*, Београд – Ваљево – Србиње, 2002.

⁹Иполит Римски, *Дела апостолских ученика – апостолско предање*, Врњци – Требиње, 2005. Превео и приредио еп. Атанасије Јевтић, 383-409

1.4. РАЗВОЈ ПОЈАЊА ПОСЛИЈЕ ГОЊЕЊА

Од IV вијека, богослужење улази у етапу свога врхунца. Многи велики оци и учитељи Цркве писали су литургијске текстове и литургијску праксу Цркве подигли на виши ниво. Нарочито у монашким срединама, развила се химнографија која је уљепшала и украсила богослужење химнама од велике поетске и духовне вриједности. Давањем слободе хришћанима, проналаском Часног Крста у Јерусалиму, стварањем Константинопоља и његовим развојем, настају нови центри који снажно утичу на литургијску праксу локалних Цркава. Древни литургијски типови Истока бивају потиснути и остају у употреби једино у Црквама које су се отцијепиле послје Халкидонског сабора. Исто тако, на западу је преовладао римски литургијски тип.

Јереси, иако су негативна појава, позитивно су се одразиле на развој хришћанског богослужења. Јеретици су за своје ширење користили химнографију, па је Црква била принуђена да се бори против њих истим оружјем. Химне су постале носиоци православног учења, привлачан и погодан начин поучавања вијерних.

У Православној Цркви формирана су два типа богослужења дневног круга: такозвани а) „пјевани“ (или „парохијски византијски“, или „свјетовни“ – антиохијског поријекла) и б) „монашки“ („манастирски“; „јерусалимски“; или „светоградски“ – који у основи води поријекло из Лавре Саве Освећеног).

а) Пјеваним типиком су се називала парохијска богослужења јер је у њима доминирала пјесма, односно појање, и то углавном псалмама из Псалтира. Овај типик, био је производ градских средина и у суштини постојала су два пјевана богослужења: јутрење и вечерње. У току Велике Четрдесетнице, у обичне дане када се није служила света Литургија, пред подне служено је посебно богослужење „тритекти“ или „тритоекти“ и послје вечере „панихида“ – у првим вечерњим сатима, покајног је карактера. Структура пјеваних богослужења била је антифона. Будући да је пјевање било од стране народа под руководством појца, а народ није могао знати напамет псалме и остале богослужбене текстове, чтец је читао мелодичним гласом псалме а народ је одговарао са „Алилуја“ или неком фразом као што је „Услиши ме Господе“, или „Теби доликује пјесма Богу“, итд. Овакав, „пјевани“ типик је из више разлога већ у X вијеку изгубио своје мјесто у

парохијама, а од XV вијека престао је у потпуности да се употребљава. Извршио је значајан утицај на монашку литургијску праксу.

б) Монашка богослужења су садржајно веома богата, богословски дубока, али зато и прилично сложена. Псалтир је основно језгро богослужења, а на посљедње стихове псалама уметани су тропари (стихире). Исти је случај и са девет библијских пјесама на јутрењу у које су уметани тропари канона. Додавани су такозвани „сједални“ ради предаха братије, читања из Светог писма, светоотачки текстови, синаксар, молебан, итд. Монашки типик је постепено усвојен и од парохијских храмова, али са озбиљним утицајима пјеваног типика па можемо говорити и о „мијешаном“ типичу. Наравно, у парохијским храмовима услиједила су званична и незванична скраћивања, јер монашко богослужење захтијева дневно осам сати, а у градовима није било на располагању ни пола од тога, и то само недјељом и празницима.

Умјетност првих хришћана била је догматска и литургијска. То је истинско духовно и црквено руковођење. Није тачно да се та умјетност развила изван Цркве и да до IV вијека у њој није имала никакво значење. Управо супротно: та умјетност пројављује одређено црквено руковођење и строги увид у рад умјетника. Ништа у њој није препуштено вољи умјетника и његовом личном схватању. Све је ту усредсређено на учење Цркве¹⁰. Црква почиње од својих првих корака обликовати умјетнички језик који ће изразити њену Истину, као уосталом и словесна ријеч. Тај језик ћемо назвати свештена умјетност, и он ће, као и богословље, постајати све прецизнији, шири и савршенији. У сваком случају, када је 330. године основан Константинополис, хришћанска умјетност је имала своју већ дугу историју како у Риму, тако и у источном дијелу империје.

---

¹⁰Леонид Успенски, *Теологија иконе*, Манастир Хиландар 2000.

1.5. ПОЈАЊЕ У ПЕРИОДУ ОД ИКОНОБОРСТВА ДО ПАДА ЦАРИГРАДА (IX ВИЈЕК – 1453. ГОД.)

У овом периоду долази до промјена у самоме царству а то се одражава и на стваралаштво. Свјетовна умјетност је у Цркву уносила елементе који су чинили „доступнијим“ и „разумљивијим“ Божје Откровење, те су тиме искривљивали јеванђељско учење и скретали га са његовог циља. Свијет се на свој начин трудио да у Цркву унесе свој сопствени лик, образ палого свијета, гријеха, пропадљивости и разлагања. И заиста, много је лакше изобразити Бога по образу и подобију палого човјека, него учинити супротно: предати у икони образ и подобије Божје човјеку.

На западу се поред дотадашњег грегоријанског пјевања све више појављује и другачији, народни израз, али изван Литургије. Та раздвојеност, од 12. вијека па надаље бива све већа и рађа велики број народних (паралитургијских) пјесама са једне стране, а са друге стране грегоријанско пјевање прелази у полифонију која касније прелази и међу православне народе, нарочито словене.

Литургијска дјела створена у том периоду немају снагу коју су имала дјела из претходног периода. Пишу се молитве и његује химнографија углавном у виду канона. Стара парохијска богослужења постепено уступају мјесто монашким богослужењима, која углавном слиједи јерусалимски типик светог Саве, којег су разрадили студити. Литургијска истраживања се више не базирају само на свједочанствима црквених писаца, него и на конкретним текстовима који су употребљавани на богослужењу. Његује се и један вид мистагошких коментара којима оци и писци Цркве тумаче литургијске типове користећи углавном симболичко и анагошко тумачење. Рукопис из XIV вијека, Parisinus ancien fonds grec 360¹¹, који садржи (fol. 216 – 237) дјело под насловом „Светоградац“ излаже принципе не само византијске нотације него и старогрчке. Ово и многи други докази говоре да се старогрчки нотни систем прилично успјешно користио у Византији још дуго после X вијека, иако се у црквама и манастирима постепено формирала другачија нотација, чији задатак је био да пренесе особине богослужбеног појања. Тај

---

¹¹Jevgenij Hercman *Vizantijska nauka o muzici*, Klio, Beograd, 2004

прелаз се догађао од X до XII вијека. Старогрчка нотација се задржала толико дуго због тога што је музика припадала тзв. quadrivium-у – јединственом систему образовања у антици и Византији који је посебно издвајао аритметику, геометрију, музику и астрономију. Платон их у „Држави“ назива „некаквим сестринским наукама“¹².

Музиколошка истраживања показују да се у XI вијеку, у хришћанској Византији поред хришћанске, активно користила и паганска музика. Псеудо-Псел¹³ (раније је дјело приписивано славном Михаилу Пселу (1018 – 1079) у дјелу „Тачно одређени преглед музике“¹⁴, пише да су се користили „пеани, хименеји и ексодије“ – све посвећене паганским боговима, иако, по мишљењу многих, у то вријеме када је Византијом владао цар Василије Други (958 – 1025), од античких паганских племена су морале остати само далеке успомене. Овакву слику, мирољубивог саодноса паганства и хришћанства не познаје и не разумије традиционална историја музике. Нарочито чуђење изазива околност да су бројни документи, који показују тако тијесну блискост и преплитање паганске и хришћанске музике, датирани у X вијек и касније, то јест, у вријеме када по традиционалним гледиштима, у Византији од паганске музике није могло остати ни трага¹⁵.

У времену којег многи називају „златна ера Палеолога“ – сви облици умјетности доживјели су процват па и појање. То вријеме обиљежили су Јован Гликис, Јован Кукузел, Ксенос Коринос и његов брат, монах Агатон, Јован Кладес, Мануил Влатирос, Давид Редестинос, Григорије Бунис Алиатис и други. Они су углавном употпунили неопходни репертоар богослужбених пјесама и напјева.

Током 15. и 16. вијека, значајни појачки и писарски центри формирану су у манастирима у Молдавији и Србији. У манастиру Путна у Молдавији, дјеловали су познати појци и писари Евстатије, Антоније и Макарије. Иако није утврђено да ли су и гдје су у скипторијама у Србији преписиване музичке књиге¹⁶, извјесно је да се у овом

---

¹²J. Негстап нав. дјело, стр. 17

¹³J. Негстап нав. дјело, стр. 17

¹⁴Τῆς μουσικῆς σηνοψις ηκριβωμενη

¹⁵Можда је то због околних народа (нарочито словенских) који још нису били потпуно христијанозовани, а према којима је била развијена мисионарска дјелатност.

¹⁶Димитрије Стефановић наводи да су писарски центри били у Смедереву и у манастиру Матејча, близу Куманова. Упор. Димитрије Стефановић, *Стара Српска музика*, МИ САНУ, посебна издања 15/1 и II, Београд 1974, 25.

периоду појачка умјетност међу Србима изразито његовала. Дјела српских аутора који су писали у том периоду (14. и 15. вијек) на српском и грчком језику нашла су се на страницама рукописа из Путне, али и у неумским зборницима других, најчешће светогорских манастира. Из тог времена су: доместици Јоаким и Јован (Харсианитски), кир Стефан Србин, Никола Србин, јеромонах Исаија и други¹⁷.

1.6. РАЗВОЈ ПОЈАЊА У ПЕРИОДУ ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ И РЕФОРМАЦИЈЕ (XV – XIX ВИЈЕК)

То је био период конзервирања постојећег стања и релативне статичности, без могућности креативног напредовања. Манастири су свештеницима пружали литургијско образовање што је коначно одлучило да монашки типик превалада у парохијама. Управо ти, недовољно образовани свештеници очували су литургијску традицију и поредак. Тада су се догодила многа упроштавања, да би се спасило од исламског уништења оно што се могло спасити. Превладала је пракса да се крштења и вјенчања врше по домовима, а то значи изван свете Литургије, што је довело до многих девијација о којима ће у наредном периоду сигурно бити много писано. Нова стваралаштва на пољу богослужења су ограничена на службе новомученицима, да би се кроз њихово слављење спријечила исламизација. На Светој Гори, пред крај турског ропства, појавио се покрет тзв. Кољивара који су на основу учења Отаца Цркве радили на обнови духовног и литургијског живота православних народа. Наглашен је значај Недјеље, подстицано је на чешће причешћивање, тумачени су литургијски текстови, писане нове службе новомученицима, састављани су нови синаксари и тумачени стари, дат је велики подстицај за литургијску катихизацију клира и народа¹⁸.

У другој половини 18. вијека спроведена је темељна реформа неумског писма од стране цариградских појаца Хрисанта, Григорија и Хурмузија. Поставили су основе стабилном систему који је послужио почетницима да што брже савладају и науче црквене

---

¹⁷Весна (Сара) Пено, *Из Хиландарске појачке ризнице - Викентије Хиландарац*, Арт Принт, Нови Сад, 2003.

¹⁸Ј. Фундулис нав. дјело, стр. 13

напјеве. Сада су могли (по Хрисантовим тврдњама¹⁹) да за десет мјесеци науче оно за шта им је раније било потребно више година учења и вјежбања.

На западу је у овом периоду покренута протестантска реформација у покушају да се, између осталог, исправе многи лоши текстови у богослужењу Римокатоличке цркве. Одбацили су литургијску традицију и увели нове форме „апостолског богослужења“ на основу података из Новог завјета. Римокатоличка црква бранила је изворност богослужења и покушала да га прочисти на Тридентском сабору (1545 – 1563). Од тада се у многоме пажња истраживача окренула ка традицији Истока и превођењу и издавању древних литургијских текстова неподјелене Цркве. Из тог периода, чувени литургичари су Renaudot, Assemani, Cabrol, Goar и други. Они су заслужни за покретање проучавања источне православне литургијске праксе.

Занимљиво је да је процес истовјетан оном који је започео у Италији, Француској и Холандији у 12. вијеку, почео да се одвија неких шест – седам вијекова касније и у Јужној Угарској, на тлу насељеном Србима. Као што се то дешавало на Западу раније, сада је млада, новоформирана српска грађанска класа, показала велику чврстину, одлучност и упорност не само у остваривању својих умјетничких идеала утемељеним на сумњивом укусу и недовољно изграђеним естетским опредјељењима, већ и у педантном затирању свештене умјетности која је (за разлику од Запада) била потпомогнута низом рестриктивних мјера од највише православне црквене јерархије, што је заиста изузетно специфично²⁰. О овом проблему са својим посебностима и бизарностима треба посебно говорити, поготово о разорном дјеловању трансплантације модела културе на култ. То доводи до рашчлањивања култа и губљења везе са изворном литургијском праксом.

1.7. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДОБУ

Почетком XX вијека, на западу се развио тзв. „Литургички покрет“, који се на различите начине суочио са проблемима који су вијековима мучили Римокатоличку цркву,

---

¹⁹В. Пено, нав. дјело, стр. 19

²⁰Vladimir Jovanović, поговор у књизи J. Hercmana, *Vizantijska nauka o muzici*, Klio, Beograd, 2004. 329,330

а циљ овог покрета је углавном био осавремењавање литургичке праксе, повратак ранијим, изворнијим узорима. Полифоно пјевање достиже врхунац у периоду ренесансе и барока, па је крајем 19. вијека, кардинал Сарто, каснији папа Пио X написао пасторалну посланицу – „Против концертних миса, прижељкујући повратак на тријезан дух и духовну дубину грегоријанике“²¹.

Нарочито велики интерес је био да се врати активно учествовање народа на богослужењима. Народ је вијековима био одјејен од богослужења због искључиве употребе мртвог латинског језика. Други ватикански концил је (1962 – 1965) усвојио ове принципе Литургијског покрета и предузео озбиљне реформе како би се ситуација поправила. Од тада се богослужење врши на националним језицима²².

На православном истоку, углавном се наставља литургички развој: пишу се нове службе и молитве, граде се и осликавају храмови (по византијском узору), снабдијевају се сасудима и осталом опремом. Уведено је електрично освјетљење, издају се литургичке књиге и врше се покушаји њиховог редиговања, његује се византијска музика и појање, али било је и „покушаја увођења полифоније по угледу на новију руску црквену музику“²³.

Због турског ропства, византијско појање (и уопште наука) остаје заробљено на просторима у којима се до пада византијског царства развило. Руски народ је добрим дијелом био ускраћен за ову праксу и руски музиколози су, поготово након кобне 1917. год. своју пажњу углавном усмјеравали на посљедња четири вијека²⁴. Византијско царство је, као што знамо, пропало много раније. Доласком комунистичке партије на власт, није више било говора о изучавању било какве црквене музике, а поготово не грчке. Због постојања гвоздене завјесе, руски музиколози су били изоловани од значајних открића

---

²¹Ivan Šaško, *Liturgijski simbolički govor*, Glas koncila, Zagreb, 2005.

²²Мишљења сам, да и ми хитно морамо учинити сличне кораке како би народ престао бити ниједи посматрач „представе“ коју изводи свештеник.

²³J. Фундулис, нав. дјело, стр. 13 – Овдје намјерно наводимо овакав текст чији је аутор чувени грчки литургичар. Јасно видимо да је за Грке, као насљеднике византијске традиције, непојмљиво увођење полифоног појања. Занимљиво је и то (извор информације је еп. бањалучки Господин Г. Јефрем) да су комунисти у Русији забрањивали народу да поје, јер су видјели колику моћ има народ сабран пред Христом и када сви поју „једним срцем и једним гласом“. Форсирани су увођење хорова или група одабраних појаца како би то „љепше“ звучало. Није ли то интересантно у сваком погледу, па и из наше, српске перспективе? О том феномену треба посебно говорити!

²⁴J. Негсман, нав. дјело, стр. 17

тридесетих година XX вијека. Тада су Карстен Хег (Carsten Høeg), Егон Велес (Egon Wellesz) и Хенри Тилијард (Henry Tillyard) под сводовима Данске академије наука дешифровали средњовизантијску нотацију²⁵.

Појачко и музичко умијеће многих знаних и незнаних монаха и лаика неповратно је нестало у промјенљивом усменом предању и у музичкој неписмености која је вијековима доминирала. Ипак, било је и оних, „музикословњејших“, који су најљепше напјеве записивали византијским неумама, руским крјукима, линијском нотацијом, а и оних који су такве записе одгонетали и покушавали да их разумију.

---

²⁵J. Негстап, нав. дјело, стр. 17

2. ЛИТУРГИЈСКО БОГОСЛОВСКИ СМИСАО ПОЈАЊА

Бог је сву творевину створио ни из чега са жељом да она вјечно постоји, у заједници са Творцем. Свијет је требало да буде уздигнут и принесен Богу Оцу, али не као нужност и морање, него као ударје, благодарење и љубав. Зато је Бог створио човјека боголиког, словесног и слободног. У човјеку се Син Божји оваплотио, постао човјек, да тако сву творевину узнесе у заједницу Оца и Сина, те да кроз Сина излије на њу Духа Светога, Животодавца. То је Божанска превјечна жеља, због које смо и добили биће. То је циљ нашег постојања – циљ у којем је усмјерена историја (вријеме) – да постанемо богови по благодати, народ Божји, синови Божји, да свијет преобразимо у Царство Божје. Но човјек се није сагласио са том вољом. Прародитељи су одлучили да буду богови без Бога, а човјек је свијет умјесто Богу, пружио себи. Одвојени од Духа Животворног, човјек и свијет окусили су стање необожења своје природе: болест и смрт. Бог није оставио свијет и човјека. Не нарушавајући човјекову слободну вољу, Бог својим промислом, води свијет ка циљу. Тако наша, људска историја, постаје рвање са Богом (упор. Пост. 32. 24 – 28), или како то Берђајев каже: „Мјешавина Божје промисли, људске слободе и природне нужности“.

Човјек је створен по лику и обличју Божјем и као такав, тежи да се сједини са својим Створитељем. Човјек је створен добар, у природној вољи и створен је да живи вјечно, да не пропадне. Прародитељским гријехом, стичемо личну вољу и падамо у дубоке поноре страсти, обамрлости осјећања, отупјелости вјере... Гријех постаје нешто с чиме човјек живи и умире. Човјек покушава својим знањем и пренаглашавањем разума досегнути и премашити Бога, па долази до посебне горде самосвијести коју су Оци називали „високоумљем“. Услјед те гордости, човјек себе испуњава самозадовољством и самодовољношћу. Иако душа жели да задобије заједницу са Богом, тијело због своје поробљености страстима, одбија да слиједи пут душе и тако долази до физичке онемоћалости тј. преношења болести са душе на тијело. Због тога нас Предање учи да треба усклађивати дјеловање душе и тијела. Управо музика, нарочито духовна, данас наводно представља једну од моћних карика у спајању душе и тијела. Често психолози препоручују музикотерапију да би помогли растрешеној личности. Да ли је то тако? Да ли

је музика заиста тај потребни надражај који ће покренути лавину осјећања у човјеку и помоћи му да се духовно покрене и уздигне? Или можда, сама музика (а и друге умјетности) изазива емоције које ће пробудити у човјеку осјећај усхићености (благодати), који без правилног духовног руковођења може повести човјека да фантазира што често доводи до психолошких проблема²⁶?

Православна Црква посједује непроцјењиво богатство не само у богослужењима и отачким дјелима, него и унутар црквене умјетности. Црква препознаје израз православне умјетности у цјелини, саживљавајући са њиме богослужење, богословље, умиљење и уподобљење Творцу, па стога, изван Цркве није могуће разумјети ни објаснити црквену, свештену умјетност. Као свештени образ, појање (а и остале свештене умјетности) је један од начина пројављивања црквеног Предања, упоредо са усменим и писаним Предањем. Свештена умјетност произилази из чињенице Очовјечења Сина Божјег. Његова икона је свједочанство Његовог истинитог, а не привидног Оваплоћења. О томе нам Црква постојано свједочи у својим богослужењима. Смисао образа најбоље нам откривају канони и стихире празника, па је разумљиво да је изучавање садржаја и смисла свештене умјетности, дакле и појања, као уосталом и Светог Писма, предмет теологије а не поетике и музикологије; иако су сви они заслужни за очување и тумачење многих старих натписа. Због тога, не треба свако појање, колико год лијепо било, сматрати православном духовном музиком. Црква се увијек борила за изворност умјетности, а не за њену умјетничку вриједност, за Истину, а не за љепоту.

Можемо рећи да умјетност која је у служби Богу, заправо није умјетност. Њен основ не лежи у човјековој способности или мудрости, него у премудрости Духа Божјег, у духу разума и знања који су даровани од самог Бога. Богонадахнутост је сам принцип свештене умјетности и требамо направити јасну разлику између умјетности која је посвећена богослужењу и оној изван њега.

Свештени умјетник је чистио своју умјетност од свега индивидуалног (па и од потписивања самог дјела) и његова основна брига је била усредсређеност на преношење Предања. Морао се одрећи самодовољног естетског уживања и користити сву љепоту овога свијета да би показао љепоту горњег свијета. Његов језик мора бити јасан и тачан,

---

²⁶Довољно је прочитати „Трагедију генија“ да би схватили о чему говорим.

јер да би приказали оно што је невидљиво, не можемо користити маглу, него напротив, веома јасан и тачан израз. Отуда и тако велики број канона који дефинишу и усмјеравају умјетничково стварање.

Иконографи одустају од натуралистичког приказивања простора, па из њихових дијела изостаје сијенка како посматрач не би могао посматрати са стране, без личног учешћа. Напротив, ова умјетност приказује личности које су међу собом повезане општим смислом образа, али су везане и упућене на посматрача, обрнутом перспективом, готово увијек са намјером да посматрачу пренесу своје молитвено стање. Основно у изображењу није узајамно дејство приказаних лица, већ њихов однос са посматрачем. У појачкој пракси, то је теже видљиво, али сигурно да и овдје мора бити однос умјетника и слушаоца повезан истим образом како би умјетник могао пренијети слушаоцу своје молитвено стање. Такође, у православном појању влада смирење, бестрашће и свакако, подразумејива се лично учешће слушаоца, а не посматрање молитвене представе.

Досадашњи моралистички живот који је био заснован на апстрактним метафизичким начелима је већ подривен, чак и на самом Западу. Опште је прихваћено да ће православно богословље кроз ослобађање од свог западног „ропства“²⁷ и поновно откривање свог предањског идентитета, поново постати уистину православно и као такво ће моћи да помогне очајном и изможденом човјеку данашњице. Због тога, разматрање православне духовне музике и њене литургијске употребе данас је неопходно.

2.1. СВЕТООТАЧКО ПОИМАЊЕ БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА

Послије Апостола Христових, Оци и Учитељи Цркве, као њихови ученици, за нас су увијек живи свјedoци апостолске, католичанске и саборне вјере; чувари и носиоци Хришћанског васељенског предања. У њиховим дјелима, више пажње је посвећено самој организацији и мисији Цркве, а ријетко наилазимо на изравна упутства о самом начину и улози пјесама у богослужењу.

---

²⁷ Јеротеј Влакос, митрополит, *Лечење душе у Православној Цркви*, Београд, 2010. 15

Тако, на примјер, у дјелима као што су Учење Дванаесторице Апостола (Дидахи)²⁸ и Варнавина Посланица²⁹ нисам нашао помена о појачкој пракси. Један од првих Отаца у ранохришћанском периоду, Св. Климент Римски, у Посланици Коринћанима³⁰ говори да мноштво Анђела предстојећи Господу служачу Му и клицаху: Свет, Свет, Свет је Господ Саваот... „И ми, дакле, у слози (=једномислености), сабравши се заједно на једно мјесто по савјести, као из једних уста зазовимо к Њему усрдно, да постанемо учесници великих и славних обећања Његових“.³¹

У Посланици Римљанима, Свети Игњатије Богоносац (II. вијек) нам каже: „Немојте ми прибављати било шта веће од приношења (себе) на жртву Богу, док је жртвеник још спреман, да бисте ви, саставивши хор у љубави, пјевали хвалу Оцу и Христу Исусу...“³² У осталих шест посланица нема помена о појању, осим у тексту из 4. вијека „Страдање Светог Свештеномученика Игњатија Богоносца“³³, гдје писац говорећи о страдању каже: „...отпјевасмо хвалу Богу, Даваоцу добара...“ Св. Игњатије у Посланици Филадельфијцима (4.1) поучава нас да сви учествујемо: „Зато, старајте се да сви учествујете у једној Евхаристији (Литургији), јер је једно тијело Господа нашег Исуса Христа и једна чаша за сједињење крви Његове, један (је) жртвеник, као што је и један епископ заједно са свештенством и ђаконима, мојим саслужитељима – да бисте све што чините чинили по Богу“³⁴.

У дјелима Св. Поликарпа Смирноског (*Посланица Филипљанима и Страдање Св. Поликарпа*), Св. Папија Јерапољског (*Ријечи Господњих објашњења*), Св. Кодрата (*Апологија*), Пастир Јермин, Посланица Диогнету, Св. Иполита Римског (*Апостолско предање*) и *Црквена Правила Светих Апостола* немамо појмове везане за појање, него се оно подразумијева као саставни дио богослужења. Таква је ситуација и у Оригеновим дјелима: „Похвала мучеништва“, „Поука о молитви“, „Тумачење молитве Оче наш“, „О

---

²⁸ Дидахи – Учење Дванаесторице Апостола у: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14, 119-129

²⁹ Варнавина Посланица, у: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14, 131-155

³⁰ У: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14, 157-190

³¹ Климентава Посланица Коринћанима, прва, 34.7; 174 у: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14

³² Светог Игњатија Богоносца Посланица Римљанима, 2.2; у: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14, 205-209

³³ Страдање Светог Свештеномученика Игњатија Богоносца, у: *Дела Апостолских Ученика*, нав. дјело, стр. 14, 242-246

³⁴ Дела Апостолских Ученика, нав. дјело, стр. 14, 228-232

слободи воље“, „О свештеном писму“, „Писмо Светом Григорију Чудотворцу“³⁵, гдје нисам наишао да се помиње појање ни нешто у вези са тим. Евентуално, говорећи о анђелима, Ориген каже (*Поука о молитви*, стр. 81) да „као што хришћанин током молитве, а сходно својим потребама, помиње анђеле, тако и они, сагласно Божјој заповјести, чине оно што је у њиховој моћи, а тиче се молећег хришћанина“ – чиме показује двосмјерну комуникацију између Небеског и нашег свијета, посредно потврђујући да и оно што појемо долази до Царства Небеског и има посљедице по нас саме.

Св. Кирило Јерусалимски³⁶ – Говорећи о женама у Цркви и способности ума каже: „Дјеве које су у храму нека поју или читају нешто за себе“, „Када је наш ум најспособнији и најспремнији за молитву и појање псалама“? (*Огласитељна поука девета*, 7, стр. 100). У Осамнаестој катихези, Св. Кирило помиње појање Псалмопијевца на два мјеста у 25. глави. (стр. 259). Овај Свети Отац нас упућује на пјесму анђела говорећи: ...Свет, Свет, Свет је Господ Саваот (Ис 6. 2,3) – „Због тога и ми понављамо ово богословље које примисмо од Серафима да бисмо постали заједничари у појању химни заједно са наднебеском војском. Осветивши себе овим духовним појањем ми молимо Човјекољубца Бога да ниспошље Духа Светога на предложене дарове...“³⁷ Свети Кирило недвосмислено говори о одговарању народа на Литургији и појању Литургије: „Послије тога ви слушате појца који вас пјесмом позива на причешће Светим тајнама...“³⁸ „О Божанским пјесмама, препуним цјеломудрија и указивања на страдање Христово, размишљај трезвено“³⁹ Овај благочестиви Отац, у својој „Бесједи на Сретење“⁴⁰ позива да сви појемо са анђелима, сви да славословимо: „Са анђелима ускликнимо пјесму анђеоску: Свет, Свет, Свет је Господ Саваот⁴¹ ...“. „... И сваки народ нека поји, свако нека пјева и славослови Бога – Дијете...“. „Видите Јудејци и вјерујте да ово Дијете химном славе анђели;“. „Сада и свагда запојмо празничне химне; ликујмо заједно са Анђелима...“.

³⁵Ориген – *Оци и учитељи Цркве III вијека*, Хришћанска мисао, 2006.

³⁶Кирило Јерусалимски, *Катихезе*, Хришћанска мисао, 2001. 15

³⁷К. Јерусалимски, *Тајноводствена поука пета*, 6,7. у: нав. дјело, стр. 27, 283

³⁸К. Јерусалимски, *Тајноводствена поука пета*, 20. у: нав. дјело, стр. 27, 286

³⁹К. Јерусалимски, *Беседа о ослабљеном у бањи*, 11. у: нав. дјело, стр. 27, 293

⁴⁰К. Јерусалимски, *Беседа на Сретење*, 3,4,14,16. у: нав. дјело, стр. 27, 303-308

⁴¹Исаија, 6.1-3 пророкује о виђењу „Господа гдје сједи на престолу високом и уздигнутом, и скут му испуњаваше цркву. Серафими стајаху више Њега, сваки их имаше шест крила: двома заклањаше лице своје и двома заклањаше ноге своје, а двома леђаше. И викаху један другоме говорећи: „Свет, свет, свет је Господ над војскама, пуна је сва земља славе његове“.

Учење Источних Отаца о појању неселективно је раширено у њиховим бројним списима, углавном развијајући идеје садржане у Новом завјету. Многи од великих Отаца Цркве живо говоре о употреби псалама, славословља и других пјесама као средства богослужења. Ипак, у њиховим дјелима, о појању нема посебних одредби ни упутстава. Углавном се у њиховим поукама провлаче размишљања о начину и смислу употребе појања, али ријетко када директно објашњавајући везу са Царством. Они су више посвећени догматици, апологетици, антропологији, подвигу, молитви... Из посредног закључивања, можемо доћи до сазнања да се за свете Оце појање најчешће помиње као нешто што се подразумејева само по себи, што постоји константно и неупитно.

Један од највећих отаца и учитеља Цркве, Свети Василије Велики, о појању има високо мишљење: „Има ли ишта благословенијег него... журити на молитву у освет зоре и приносити Творцу славословља и пјесме“? У другом писму каже да се путем појања ојачава пажња и чува ум од лутања.⁴² Његов савременик, Свети Јован Златоусти, такође међу највећим оцима и учитељима Цркве Христове, тумачећи 41. псалм каже: „Ништа, ништа не уздиже душу толико и не даје јој крила, ослобађајући је од земље и од привезаности тијелу, ништа толико не покреће душу ка премудрости и ка презирању свих брига овога свијета као једногласна мелодија и ритмичне свете пјесме“. Тумачећи посланицу Ефесцима св. Златоусти говори: „Они који пјевају црквене пјесме испуњени су Светим Духом, а они који пјевају сатанске пјесме испуњени су нечистим духом“⁴³. Тумачећи стих апостола Павла: „Са псалмима, химнама и духовним пјесмама, од благодати појући у срцима својим Богу, каже да не треба да пјевамо псалме само устима, него у стању духовне трезвености: „Јер тек то је појање Богу – остало је само пјевање у вјетар“⁴⁴. Овај светитељ нам каже и да су „Химне светије од псалама, пошто анђелске силе пјесмама славе, а не псалмима“⁴⁵.

Свети Атанасије Велики примјећује да кроз појање „Нестаје у души немир и грубост и неред и разгони се туга“. А мало касније он додаје да они који знају појање како треба, „поју не само својим устима, него и својим умом, и много користе не само себи већ

---

⁴²Константин Каварнос. *Византијска мисао и уметност*, у: Теолошки погледи, бр. 1-2, Београд (1978), 1 - 97

⁴³К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

⁴⁴К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

⁴⁵Стефан Илкић, *Песма и појање у хришћанској Цркви*, у: Православна мисао, свеска 1, Београд (1959), 32 - 40

и онима који желе да их слушају“⁴⁶. Њихов савременик, Свети Григорије Нисијски, нам говори да: „Врлински живот и размишљање о горњем, и то да наш инструмент (глас) прима од небеских и узвишених виђења, то је пјесма Богу која се остварује не силом ријечи, него узвишеним животом“⁴⁷.

Свети Евагрије из Понта⁴⁸ каже да „Пјевањем Псалама кроти се гњев, а великодушношћу се одгони страх“; или „Појање, дуготрпељивост и самилост заустављају узбуђење од гњева“. Један од највећих пјесника Цркве, Свети Јован Дамаскин, у петој пјесми васкрсног канона каже: „Устанимо рано у зору и умјесто миомириса пјесму принесимо Владици“.

Свети Максим Исповједник у „Мистагогији“ каже: „Духовна сладост божанствених пјесама, говорио је Старац, изражавају насладу божанствених блага, која узноси душе ка чистој и блаженој љубави Бога, и која сугерише још већу мржњу према гријеху“⁴⁹. Обраћајући се свима који тврде да воле Бога, бодри их да се посвете појању и молитви без тромости.

Свети Симеон Нови Богослов нас учи да је „свака молитва и псалмодија разговор са Богом у коме или ми молимо Њега да нам да оне ствари које даје људима, или му се захваљујемо за Његове дарове, или Га хвалимо за сва створења која је Он начинио, или казујемо о Његовим дивним дјелима, која је Он створио у различитим временима ради спасења људи и кажњавања неправедних, или казујемо велику Тајну оваплоћења Сина и Логоса Божјег, и слично“⁵⁰. Треба напоменути да израз „псалмодија“ који су употребљавали грчки писци, не значи пјевање псалама само, него пјевање пјесама уопште. Свети Симеон нам такође каже: „Када неко пјева псалме, то-јест моли се устима, он то мора да чини са страхом, побожно и пажљиво“. Касније он додаје: „Ако вас замоле да будете канонарх хора, немојте то радити безбрижно и олако, него смислено и са великом пажњом, као да својим гласом и руком ширите божанске ријечи вашој браћи, пред Царем

---

⁴⁶К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

⁴⁷Св. Григорије Нисијски, *Коментари на наслове псалама*, 2, 3 (PG44,497 A)

⁴⁸*Добротољубље I том*, манастир Хиландар, 2009. 445

⁴⁹Τὴν δὲ πνευματικὴν τῶν θεῶν ἀσμάτων терпνότητα, τὴν ἐμφαντικὴν δηλοῦν ἔφασκε τῶν θεῶν ἡδονὴν ἀγαθῶν, τὴν τὰς ψυχὰς πρὸς μὲν τὸν ἀκήρατον τοῦ Θεοῦ καὶ μακάριον ἀνακινουῦσαν ἔρωτα, πρὸς δὲ τὸ μῖσος τῆς ἀμαρτίας πλέον ἐγείρουσαν. PG 91.689C.

⁵⁰К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

свих, пред Христом“⁵¹. Другдје запажа да онај ко је постао смјеран, као што прави хришћанин и треба да буде, да ће он пјевати нову пјесму Господу, тј. да ће благодарити Богу чистим и скрушеним срцем – јер чисто срце је оно које је и смјерно. Сваки други облик појања сем овог узалудан је и некористан. Јер онај који не пјева псалме на овај начин не може ни да разговара са Богом путем молитве, мада се труди много. Он ће пјевати и говорити молитве само устима, али ће својим умом мислити о свим оним стварима које изазивају гњев Божји⁵¹. Млитавост приликом појања осуђена је од стране Отаца. Свети Симеон је савјетовао канонарху да не пјева безбрижно и лијено.

Наравно, оваквих примјера бисмо могли још много одабрати, али будући да је овај рад просторно ограничен, и ово је довољно да бисмо видјели ставове Светих Отаца о појању.

2.2. КАНОНСКО ПРЕДАЊЕ ЦРКВЕ О ПОЈАЊУ

Правила која су дата на саборима и правила Светих Отаца не дају много упутстава о појању, него се оно подразумијева, али ипак, сасвим је и ово довољно да бисмо видјели колико пажње је посвећено тој пракси. Нарочито, у многим правилима, чак инсистирају да појци буду рукоположени у клир црквени.

Трулски Сабор, правило 75. заповиједа да „ Који долазе у цркву ради пјевања, желимо да не користе разуздану вику и да не изводе било шта што није сагласно цркви, него морају да приносе највећом пажњом и скрушеношћу пјесме Богу...⁵²“. Исти смисао има и Лаодикијски помијесни сабор када каже: „Осим канонских појаца, који стају на амвон и поју из књиге, нико други не може појати у храму“.

---

⁵¹К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

⁵²*Зборник канона Православне Цркве*, Сремски Карловци, 1997.

„Правила Николе Цариградског⁵³“, правило 1. читамо да 33. правило трулског сабора не допушта ни монаху који није произведен за чтеца да пјева или чита са амвона, а исто тако и 15. и 21. правило лаодикијског сабора и 14. правило другог никејског сабора...

Занимљиво је да напоменемо, да у документима Другог ватиканског концила⁵⁴, конституција о Светој Литургији (*Sacrosanctum Concilium*), скоро читавим текстом (SC 11, 12, 13, 14... 29, 30... 36/2,3,4...) позива и обавезује на што скорије објављивање и усклађивање превода текста Литургије на народне језике, као и што веће учествовање народа у појању. Барем теоретски, а можемо се увјерити и у пракси, ово је дало резултат да данас многи вјерници у Римокатоличкој цркви пјевају и активно учествују у богослужењима.

2.3. ФУНКЦИЈА ПОЈАЊА КРОЗ БОГОСЛУЖБЕНЕ КЊИГЕ

Подразумијева се да је православно богослужење комбинација читања и појања. У богослужбеним књигама постоји низ упутстава о начину, правилима и времену појања одређених пјесама. Обим овог рада не дозвољава појединачно бављење свим књигама, па ћемо се задовољити напоменом да у Октоиху, Триоду, Пентикостару, Часослову (мањи број у Минејима) и другим књигама наилазимо на објашњења када се шта поје и на који начин појемо (нпр. „умилним“ гласом, тихо, белегласно, со сладкопѣніем, косно, равнсо...), али немамо посебне напомене о функцији и значају појања.

У богослужбеној поезији, у стихирама и тропарима, често имамо позив да појемо, као на примјер, у отпуститељном тропару на св. Три Јерарха: “Сви ми који волимо њихове поуке, сабравши се овдје, похвалимо их у пјесмама, јер се они непрестано моле Светој Тројици за нас“. На Видовдан појемо тропар светим мученицима косовским: “...Небо се весели, а преци се ваши распјеваше Небом, на капији раја сретеше вас с пјесмом...“ Овим примјером видимо да се у Царству Божјем поје и да све што је добро бива опјевано.

---

⁵³Зборник канона Православне Цркве, Сремски Карловци, 1997.

⁵⁴*Drugi vatikanski koncil, Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

У многим тропарима и кондацима имамо позиве или закључења на овакве начине: „Зато појемо твоју славну успомену“; „Због тога прослављамо твоју Божанску успомену духовним пјесмама“; „Да у миру запјевамо: Алилуја!“... што нам јасно показује да требамо појати, али нам не даје информацију о разлозима и суштини појања. Оно се подразумејева.

Појањем изражавамо и дјеловање Божје (чуда), па у Молебном канону Пресветој Богородици, у ирмосу седме пјесме, бивамо подсећани како су „Младићи вјером у Тројицу погасили пламен пећи појући: Благословен јеси, Боже отаца наших“. Сљедећи ирмос каже: „Небескога цара, кога прослављају војске анђела, хвалите и величајте у све вијекове“, да би у деветој пјесми пјевали: “С правом те признајемо за Богородицу, спасени тобом, чиста Дјево, величајући те с бестјелесним хорovima“.

Исту поруку читамо на јутрењу, испред 50 – тог псалма: „Васкрсење Христово видјевши, поклонимо се светоме Господу Исусу, јединоме безгрешноме. Крсту твоме клањамо се, Христе, и свето васкрсење твоје пјевамо и слаavimo; јер си ти Бог наш, осим тебе другога не знамо, име твоје прослављамо. Ходите сви вјерни, поклонимо се светом васкрсењу Христовом. Јер, гле, Крстом дође радост цијелом свијету. Свагда благослиљајући Господа, пјевајмо васкрсење његово; јер нас ради претрпјевши Крст, смрћу смрт разруши“.

Могли бисмо дуго набрајати позиве на појање на које наилазимо у богослужбеним књигама, али, за сада ћемо се задовољити констатацијом да је „Црквено пјеније безобални океан музичког благољепија“⁵⁵.

2.4. ДИДАКТИЧКИ КАРАКТЕР ПОЈАЊА

Са човјечанске стране, богослужење је прије свега исповједање, свједочанство вјере, а не само изливање осјећања. Управо због тога, догматски и богословски спорови су

---

⁵⁵В. Пено, нав. дјело, стр. 19

оставили упадљив траг у историји богослужбене поезије. Већ крајем II вијека у догматским споровима, ослањање на древне химне у славу Христа Бога добија силу богословског доказа као свједочанство литургичког предања⁵⁶. 59. и 60. правило Лаодикијског Сабора забрањује псалме и химне које нису канонске, свештене, јер често у себи садрже догматске заблуде и двосмислености, а оне су најпогодније за протурање лажног учења. Довољно је сјетити се гностичких и монтанистичких химни, или Аријеве поезије⁵⁷. Разумљива је тежња да се химне доведу до најтачнијег и строгог догматског смисла, а то је најједноставније могло да се изврши окретањем ка библијском псалмопојању и „причању“ Давидових канонских, псалама. Свети Василије Велики, бранећи се због оптужби неокесаријаца против увођења антифоног појања псалама са припјевима каже: „Ништа друго ми не чинимо, осим што се молимо за гријехе своје, али уз разлику што не молимо Бога нашег људским ријечима као ви, него ријечима Духа“.⁵⁸ Тежња да се молимо „Ријечима Духа“ веома је наглашена и треба се уздржавати од стварања нових химни јер то дидактички може изазвати негативне посљедице – разне јереси. Појање псалама добија нарочити полет у манастирима гдје се развија дневни круг молитава и богослужења у чијој основи је управо појање псалама. Некада су псалмима и библијским химнама придодати стихови из отачких дјела. Релативно касно и веома поступно развија се нова богослужбена поезија, на новој основи, стварањем нових химни у храму Свете Софије (Цариград), на Синају и лаври Светог Саве Освећеног. Јавља се потреба за „Уставом“, „Типиком“ као примјером образаца којим би се утемељио већ обликовани чин.

Богослужење има дидактички, поучни карактер, јер садржи право богатство пјесама које су испреплетене са читањима из Старог и Новог Завјета, са поукама светих Отаца, поукама из аскетских зборника и житија, те се на тај начин пројављује као својеврстан источник, који омогућава свакоме од нас да се још више удуби у истине православног богословља.

На примјер, ако се усредоточимо на химне из Октоиха, нарочито на Догматике (Богородичне пјесме на „и ниње“), недељне стихире на „Господи возвах“ итд. наићи ћемо

---

⁵⁶Флоровски Г. В., *Византијски оци V-VIII вијека*, Хришћанска мисао, 2008. 149

⁵⁷Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32

⁵⁸Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32, 151

на богатство мисли о догмату оваплоћења Сина Божјег, искупљења, о Пресветој Богородици... Кроз те химне Црква је изложила своје истинито учење устима учитеља, писаца и богонадахнутих пјесника.

Када год је у појединим периодима изостајала системска богословска школа, стицано је богословско образовање, између осталог, и кроз непосредни живот у Цркви тј. кроз богослужење, кроз слушање ријечи црквених пјесама, кроз поучна читања из дјела светих Отаца и аскетских писаца.⁵⁹ Послије првородног гријеха, појање се даје (јер потиче од анђела) и човјеку као педагошко средство човјековог повратка у заједницу се Богом.

2.5. МОГУЋНОСТ САЗНАЊА И НЕСАЗНАЈНОСТ БОЖЈА

Појам „знање“ (као резултат интелектуалне активности) у овом случају није функционалан, јер у православљу знање само по себи, без духовног подвига, не значи ништа, чак је и штетно. Насупрот томе, духовни подвиг без одговарајућег знања представља идолопоклонство. Појам знања би требало замијенити познањем.

Бог је створио човјека по „лику и подобију Божјем“, а то значи да је човјекова душа тај лик и подобије. Такве ставове имамо већ код св. Атанасија Великог и светог Григорија Нисанског.⁶⁰ Зато, када човјек отресе са себе сав гријех који га покрива и задржи у пуној чистоти подобије лика, тада овај лик блиста и душа може созерцавати као у огледалу Лик Оца, а то је Логос, и преко Њега стиче идеју о Оцу, чији је лик Спаситељ.⁶¹ Бог је створио човјекову природу да буде причесник сваког добра. Божанство је пунина добра, а човјек је Његов лик, то значи да је лик сличан са својим Божанским Праликом, тј. да је човјек пун свакога добра. Отуда у нама постоји идеја о свему лијепом, као и сва врлина и сва мудрост. Бог је створио човјека по свом лику да би човјек био цар створенога свијета и да посједује разлоге, јестества и сазнање свих ствари. Овакво знање назива се природним јер није научено, оно се рађа са човјеком, оно постоји у његовој природи.

---

⁵⁹Кипријан Керн, архимандрит, *Изабрана литургичка дела*, Шибеник 2009

⁶⁰К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28, 21

⁶¹О овоме су писали Никејски и Послије-Никејски Оци, у: К. Каварнос нав. дјело, стр. 28, 22

„Природно знање“ не треба мијешати са „знањем у складу са природом“, које није урођено него стечено. Оно се развија из природног сазнања кроз искуство и расуђивање.

Колико год у човјеку расте бестрашће, толико се и природно сазнање уздиже до висине свијести, а његово знање у складу са природом постаје здраво, слободно од заблуда. Са друге стране, уколико човјек остаје окован страстима, рђавим мислима, пороцима и гријехом, његово природно сазнање остаје покопано у подсвијести, па искуствено сазнање стечено путем испитивања и истраживања није у складу са природом, него је супротно природи. Оба вида сазнања разликујемо од „вишег“, „изнад природе“ сазнања, које је непосредно откривење духовног закона, Божје воље, скривених тајни Царства небеског. Оно долази од обитавања Божанске благодати у онима који су достигли чистоту, чији ум је чист од материјалног додира и пун божанске љубави. Оно је дар Божји.

Јасно видимо да Оци нису тражили сазнање на рационалистички начин, него полазе од религиозног вјеровања, од слободног усвајања Откровења. Откровење, као Божји ауторитет је апсолутно, па вјера за њих није „скок у мрак“, него је разум у складу са природом који води достизању чистоте, односно светости. Плодови светости и мирне савјести су унутарњи мир, нада, морална храброст, одсуство страха од смрти, узвишеније сазнање, духовна љубав и нарочито радост, коју не може створити ништа што је овоземаљско, него једино „духовни успјех и чиста савјест. Зато је човјек чисте савјести, макар био обучен у рите и мучио се глађу, у бољем расположењу него они који живе као размажени мекушци“.⁶²

Усмено предање је прекинуто, а академска знања су корисна у чувању и конзервирању свештене умјетности, али она не омогућавају настављање стваралачког умјетничког свештеног предања, нити достизање оне мјере молитвености, истине, љепоте, узвођења ума и свих оних вриједности које свештена умјетност мора да има.

Човјеков ум рађа разумност његове душе⁶³. Разум је, подстакнут искушавајућим чином почео да умишља да човјек сам може постићи обожење и тако ум, умјесто да управља разумом, он се поистовјећује са њим. Човјек је почео искориштавати ближњега ради своје похлепе и славољубља и почео је идолатризовати читаву творевину. Зато је

---

⁶²Ријечи св. Јована Златоустог; К. Каварнос нав. дјело, стр. 28, 27

⁶³Ј. Влахос, нав. дјело, стр. 25, 11

музика, па и духовна, постала угађање човјека – себи! Величамо и надражујемо своја чула не би ли осјетили нешто ново, не би ли нахранили гладну душу која тежи ка Богу. Свети оци су личним искуствима опитовали многа стања душе. Св. Таласије⁶⁴ тврди да умно сиромаштвовање јесте савршено бестрашће. То је стање у коме је обестрашћени ум потпуно слободан од робовања чулима и чулним стварима.

Свети Кирило Александријски каже да „наша природа не влада ни појмовима, ни ријечима, којима би у потпуности и правилно изразила својства божанске и неизрециве природе. Због тога смо принуђени да користимо ријечи саобразне нашој природи, иако покушавамо да објаснимо предмете који премашују наш ум. Сходно томе, узимајући грубост људских појмова за символ или обличје, ми смо дужни да на прикладан начин приђемо својствима Божанства“⁶⁵. Можемо ли прикладније приступити Господу него „појући, кличући и узвикујући“? Пут којим Бога стављамо насупрот свијету захтијева одрицање. О Богу ништа потврдно не можемо казати јер је свака потврда дјелимична, а самим тим је и ограничена – у свакој потврди прећутно се искључује друго, поставља се извјесна граница. Бог је изнад сваког засебног и одређеног шта, изнад било каквог ограничења, изнад дефинисања и утврђивања, а због тога и изнад сваког одрицања. Он је изнад сваке ријечи или имена. Што се више приближавамо Богу, наш језик све више блиједи и оскудијева у ријечима⁶⁶.

Разум је склон лутању по чулним предметима, сликама и мислима. Христос нас позива да се чувамо лутања и расипања ума. Византијска умјетност је једноставна, јасна, има мјеру и ритам. Она стапа Хришћанско узвишено са Хеладским лијепим.

Појањем се човјек уподобљава Богу, тражи израз којим ће превазићи овоземаљско чулно и тјелесно говорење и подићи га у вишу сферу којом ће прићи Божјем бићу. Појањем ми преображавамо своја чула и осјећања. Појањем превазилазимо свакодневну, говорну комуникацију и уздижемо је на ниво на којем, немоћни и неуки, покушавамо на узвишенији начин прославити, захвалити и замолити Творца Неба и Земље, да му отпошаљемо своју поруку љубави, а да би Он општио са нама. Појући Бога слаavimo, за гријехе се кајемо, Бога молимо, вапимо, васкрсење чекамо и освећујемо вријеме у којем

---

⁶⁴Ј. Влахос, нав. дјело, стр. 25, 6

⁶⁵Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32, 58

⁶⁶Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32, 117

живимо. Сваком отпојаном химном, осветили смо дио времена и послали га Господу у вјечност.

2.6. ЛИТУРГИЈСКО ПОЈАЊЕ КАО ВИД СВЕШТЕНЕ УМЈЕТНОСТИ

Умјетност је у Православној Цркви средство Богопознања са различитим степенима и типовима молитвености и молитвених стања, која узрокује, води и узводи ум вјерника ка Прволику. Помоћу ње као такве, преносе се провјерена знања и духовна искуства, чиме се, сложеним системом специфичних стилизација, саопштавају вјечне истине вјере⁶⁷. Од посебне је важности свештена симболика (нпр. представљање светости, неизрецивости...), која није само пуки означитељ нечега што не може бити непосредно представљено, већ преко ње дејствују благодатне енергије Божје освештавајући молитвеника. „Помоћу прекрасних ријечи, које потврђују нашу побожност, ми покушавамо да изнесемо називе којима се исцрпљује и јасно одражава наша мисао о Њему, односно, да се уздржимо од других имена којима би Вјечни могао бити унижен“⁶⁸.

Бог је извор љепоте, зрачи и напаја љепотом све што је створио. У непрекидном сусретању Бога и човјека, посредством Божјег снисхођења и људског уздизања, захваљујући изливању и упијању благодатних струјања, разликујемо чулну и духовну љепоту. Чулну, опажајну љепоту можемо да мјеримо, описујемо, тумачимо, процјењујемо итд. али резултати тих мјерења нису коначни, нити постоји нека општа сагласност за мјерење и препознавање љепоте. Таква љепота наставља да постоји као нерастумачена тајна. За Православну свештену богослужбену умјетност, несравњиво већи значај има духовно опажање. Гледање и слушање духом узводи личност до познања Истине, која будући цјеловита, потпуна и вјечна, у себе укључује Доброту и Љепоту као своје нужне последице. Искуство препознавања духовне љепоте стечено помоћу виших ступњева узрастања у Христу, у сусрету са нетварном свјетлошћу и нествореним Божјим енергијама, нити је објашњиво, нити саопштиво, па самим тим, и не подлијеже естетском

---

⁶⁷J. Негман, нав. дјело, стр. 17

⁶⁸Климент Александријски, *Стромата* 5, Хришћанска мисао, 2008. 285

испитивању. Једна од значајних естетских особености православне црквене умјетности огледа се у појави да када испуни функцију – доведе посматрача или слушаоца у одређено стање духа, душе и тијела – умјетничко дјело нестаје из свијести као естетски објекат јер је постигнут циљ тога дјела и почиње се са молитвеним општењем. Уколико дјелу приступамо аналитички – из свијести нестаје Прволик и дјело је сведено на естетски објекат, при чему је искључена могућност за молитву.

Такође, знамо да дјела која и нису технички и умјетнички дотјерана, могу да испуне функцију. Зависно од властитог расположења и духовног узраста (који има своје успоне и падове) гледаоца или слушаоца, осредњи појац или невјешто насликана икона неће покварити молитвено расположење. Онај који је мали у духу и слаб, којем и ситна грешка одвлачи пажњу од молитве, помоћи ће висок ниво умјетничког дјела. Онима највећим у духу није ни потребна свештена умјетност, јер су они већ стигли на циљ и у свим бићима и стварима препознају одбљесак божанске Љубави, Истине и Љепоте. Због тога поједини старци духовници не сматрају свештену умјетност за потребну. Никон Черногорац наводи једног египатског подвижника који исказује протест против развоја химнографије. Сличан протест долази и с почетка 5. вијека – један од нитријских игумана рекао је: „Што се тиче пјевања тропара и канона и употребе музичких мелодија, то приличи мирским свештеницима и свјетовним људима да би тиме привукли народ у храмове. Монасима који живе далеко од градске вреве, такве ствари нису од користи...“⁶⁹.

У западној црквеној умјетности, већ средином 9. вијека долази до одвајања од хришћанског предања што се огледа у тежњи за полифоним појањем. Створена је умјетност која је креирана према моделу човјека. Човјек постаје мјера и критеријум вриједности. Сваки нови стил је почивао у извјесној мјери на негацији претходног стила, јер се уводе техничке, структуралне и естетске новине које су супротстављене претходно важећим. Ма како искрена и дубока религиозна осјећања будила, таква умјетност нема снагу да слушаоца или гледаоца уздигну и подстакну на тјелесни и духовни подвиг и омогуће непосредан однос са ликом којег умјетнички приказују.

У свештеним умјетностима све што се представља, представља се усавршено – преображено у Христу. Преображајем пропадљиво постаје непропадљиво, трулежно

---

⁶⁹Александар Шмеман, *Увод у литургијско богословље*, Шибеник 2008. 135

нетрулежно, историја постаје надисторија, вријеме престаје да има свој крај и ступа се у вјечност. Колика је мјера ових супротности, толика је и разлика у њиховом умјетничком исказивању и манифестовању. Због тога често православни умјетник који свједочи лик Христов, неизбјежно свједочи и самог себе као јединствену и непоновљиву личност и то у мјери која углавном остаје скривена онима који нису зналци, па се таквим дјелима неосновано приписује неоригиналност. У таквој, свештеној умјетности, емоције се не одбацују, али се преображавају и нису приказане умјетничким средствима нити изазивају у наглашеном виду, а поготово не као афективна стања. Оваквом умјетношћу се постиже смирење, али не као емотивна тупост, већ представља слободу. Представља стање духа и тијела ослобођено сваке страсти и доминације нагона и емоција. Православном умјетнику, емоција је тек полазна основа са које започиње мукотрпно, али и радосно узрастање у Христу путем очишћења, просвјетљења, преображења и на крају обожења. Такав обожени човјек и даље несравњиво мален духом и тијелом у односу на Бога, може у себе смјестити бескрајно велики и несмјестиви Дух Свети, којим онда гледа, слуша и ствара. Умјетничко дјело је у овом случају оваплоћење, отјелотворење, материјализација умјетничког духовног узраста и посредник између Неба и земље, Бога и човјека, Вјечности и времена. Трепет пред тајном и са-стварање са Духом Светим спрјечавају, већином, да умјетник промуца своје име, па су за нас многобројни мелурзи, иконописци, химнографи и неимари остали анонимни.⁷⁰

Дихотомија између лијепих и свештених умјетности је без смисла и непотребна. Свака од ових умјетности има своје поље дјеловања. Ако свештеној умјетности прилазимо као лијепој, онда се губи њена свештеност и могућност свједочења и узвођења према Прволику, а при томе се не изазива карактеристичан осјећај везан за лијепе умјетности. Са друге стране, ако из православног молитвеног искуства и расположења посматрамо репрезентативно дјело лијепе умјетности, лишавамо се практично свих оних слојева који ту умјетност чине вриједном. Опет дакле, немамо правилну представу о ономе што нам је представљено.

Данашње стапање ових умјетности доводи човјека до недефинисаног стања између сабране молитвености и дубоког естетског доживљаја. Није могуће истовремено узводити

---

⁷⁰Ту, дакле, није говор о некаквој скромности писца (тако су нас учили у умјетничким школама) већ о свјесности малог човјековог бића пред лицем Божјим.

ум и личност ка Богу и при том имати свијест о умјетнички лијепом. Најдубља молитвена сабраност садржи и слој љепоте, али он не припада ни природно, ни умјетнички лијепом, већ духовно, Богочовјечански Лијепом⁷¹.

Душа се сматра најблагодарнијим дијелом човјековог бића, а тијело – најуниженијим. Ипак, ни душа није добра по својој природи, као што ни тијело није зло по природи⁷². Душа вапи Творцу, али тијелом појемо јер је оно инструмент наше душе. Она нема други инструмент којим би се обратила Творцу, па користи тијело. Након крштавања, „свештеник пере руке пјевајући псалам 31.⁷³“, након чега слиједи „облачење“ новокрштенога.

На православном Богослужењу не користимо инструменте јер се човјек и његов глас сматрају најсавршенијим и најузвишенијим инструментом којим може долично да се узнесе хвала сопственом Творцу. Такав словесни инструмент словесно се моли помоћу конкретног молитвеног текста и тада личност човјекова општи са личним Богом без посредника, поготово не инструмента – самог по себи бесловесног. Инструментална музика може човјека одвести у најразличитија душевна а понекад и духовна стања. Сва та стања су човјеку некада и потребна, али не на Богослужењу. Звук инструмента нема појмовно значење, па не може бити говора о заједничкој, саборној молитви и конкретном тексту у конкретном дијелу Богослужења.

---

⁷¹Не можемо и не требамо порицати високе домете које је постигла православна, вишегласна хорска музика. Она је често први контакт западњака са православљем и већ сама она назначује нешто другачије, мистичније и духовније од онога на шта су они навикли. Чак, могли бисмо рећи да је и та хорска музика, за западног човјека, показатељ странствовања православног човјека у овом секуларном свијету. Свједоци тога стваралаштва су често прве награде на многобројним свјетским фестивалима гдје наши хорови показују висок умјетнички квалитет, како извођења, тако и самих композиција, било да су плод народног стварања или личног, умјетничковог. Било би незамисливо да се одрекнемо таквог стваралаштва. Са друге стране, на самом богослужењу, такав вид умјетности није неопходан. Чак напротив, често је реметилачки, јер одвлачи мисли у естетски доживљај самог извођења. Понекад код слушаоца побуђује одређене страсти којих покушавамо на богослужењу да се ослободимо тражећи унутрашњи мир. Иако је такво појање умјетнички љепше и дотјераније, губи се основна функција појања – саборно прослављање Господа и поучавање рјечју. Поготово имамо проблем ако на то додамо често понављање одређених ријечи или чак слогова, онда је текст замућен и веома тешко разумљив! Додуше, данас ионако мало ко разумије ту „Ријеч Божју“ јер појемо на језику којег, без претходног учења, тешко можемо разумјети.

⁷²К. Александријски, нав. дјело, стр. 37; 264

⁷³*Требник*, Крагујевац, 1998.

2.7. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ - ЛИЈЕПО ИЛИ УЗВИШЕНО?

Да бисмо разликовали појање од неке друге пјесме (пјевања), требамо разликовати лијепо од узвишеног. Љепоту првенствено имају: облик, мјера, статичност, квалитет, синтеза разних антитеза, док у узвишености првенство имају безобличност, динамичност, количина, раздвајање антитеза. Лијепо изазива у нама осјећање ведрине, насладе, више дјелује на интелектуалну страну нашег бића и одводи нас у спољашњи свијет. Узвишено изазива занос, осјећање чудесног, више утиче на емоционалну страну и одводи нас у дубине унутрашњег свијета.⁷⁴

Под „узвишеном“ подразумијева се унутрашња, духовна љепота, а под „лијепом“ подразумијева се спољашња или тјелесна љепота. Духовна љепота припада једној вишој области битисања него тјелесна љепота. Оци су посматрали умјетност више са психолошке и религиозне тачке гледишта него са естетске, мада, признавали су естетски доживљај који изазивају иконе, појање и цркве, али само као нешто споредно.

Јасно је да у Хришћанској умјетности влада категорија узвишеног. Могли бисмо рећи да је пјевање лијепо, а појање узвишено. Пјевати можемо на прослави, радећи неки посао итд. а појемо када се обраћамо Господу Богу на богослужењу. У овом излагању, претежно ћемо користити термин појање, како бисмо се ограничили на богослужбену, литургијску употребу пјевања⁷⁵.

---

⁷⁴К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28; 43

⁷⁵Занимљив је догађај којем сам недавно присуствовао на одбрани докторске дисертације на Музичкој академији у Бања Луци. Ментор, чувени етномузиколог, проф. др. Д. Големовић, заједљиво је питао: „Од када је пјевање постало појање? То је ваљда исто? Какво је то сада претјеривање и измишљање?“ Вјероватно да такав став произилази из непознавања функције музике у Литургији, тј. када духовну музику посматрамо само као естетски елемент и нешто што треба да освоји срца и пажњу слушалаца. Тада је „појање“ и „пјевање“ исто. Баш због таквих ставова, можда бисмо требали разграничити ова два појма? „Појање“ одражава духовну пјесму којом се уподобљавамо Творцу, односно постајемо учесници у Божјем домостроју, док појам „пјевање“ одражава типично људско расположење и начин на који човјек изражава своје расположење. У Еф. 5,19 „Говорећи међу собом у псалмима и химнама и пјесмама духовним, пјевајући и појући Господу у срцу своме“ видимо да су Еванђелисти разликовали ова два појма.

2.8. ИСТИНА И СВЈЕДОЧЕЊЕ ИСТИНСКОГ БОГОПОЗНАЊА

Када говоримо о „свједочењу“, морамо одредити шта је „истинито“ а шта „лажно“. Сам појам истине нема исти садржај када се доведе у везу са појмовима „православна свештена умјетност“ и „западна религијска умјетност“⁷⁶. У религијској умјетности, аутор је мјерило истинитости и самоидентичности, оригиналности. Свједочење на основу човјекских чула, интелекта и емоција не може превазићи понор између Бога и човјека, те се у то укључује машта. Појавом маште, суштински се доводи у питање не само свједочење већ и сам појам о којем свједочимо. Према свједочењу Светих отаца, за онога ко је кренуо путем подвижничтва у сусрет Христу, машта је ... лутање ума, земља привида, ласкање уму и обмањивање...⁷⁷

У служењу Литургије и светих тајни, улога свештеника је примарна, не само теоретски, него и практично – литургијски. Свештеник је онај који узноси молитве а народ одговара на позиве свештеника или ђакона са „Амин“, „Господе помилуј“, итд. пазећи да се не засјењује улога свештеника. Алилујариј, херувика, причастан, покривају вријеме када је свештеник заузет одређеним радњама. Касније су уведене и друге химне, („Достојно јест“, „Видјесмо Свјетлост истиниту...“) са тенденцијом да се свештеничке молитве покрију спорим појањем што је последица тајног читања молитава. Тако појац постаје доминантна личност на сабрању, а свештеник споредна, што је страно богословљу и предању⁷⁸.

Свједочење Истине је лично и саборно. Лично је немогуће остварити без саборног, јер сâм човјек по православној антропологији и не постоји без слободне заједнице у љубави са другим човјekom. Такође, без слободних, остварених и обожених личности не може постојати ни њихов сабор у Христу. У западној религијској умјетности несумњиво се препознаје оно лично, али саборно се своди на водеће стилове који се смјењују мање или више вођени стихијама овога свијета, или на заједницу умјетника везану истим доживљајем умјетности и естетике. Умјетник свједочи себе и свој однос према задатој

⁷⁶V. Јовановић, нав. дјело, стр. 20. 336

⁷⁷V. Јовановић, нав. дјело, стр. 20. 336

⁷⁸Овакве појаве треба посебно истражити и постепено вратити на своје мјесто.

теми. Православни умјетник, иако преко Иконе (одбљеска, одраза), непосредно свједочи Царство небеско и његове Истине, и то као резултат свога личног искуства. Ако нема личног искуства, онда се умјетник ослања на туђе, посредно искуство које је у Цркви прихваћено и усвојено преко свештених симбола и свештених канона. Ту је дакле потребан духовни узраст умјетника, јер у противном, колико год поштовао и испуњавао каноне, дјело ће му бити без животне силе и топлине Духа Светога, а самим тим и његово свједочење ће бити млако и без реалне везе са Архетипом.

У свештеној умјетности неопходно је чување основне и изворне варијанте архетипа, јер преко њега ми ступамо у лични однос са Личношћу чији је то Лик. Преко Личности се и долази до заједнице са њом, што и јесте крајњи циљ свједочења, свештене умјетности и православне вјере уопште. Ако се та граница по којој је Архетип препознатљив пређе, онда је то стварање новог умјетничког дјела, а самим тим и губљење личног односа са Личношћу коју том умјетношћу изображавамо или јој се молимо.

Стари завјет нам се открива кроз ријеч Божју, говор Божји упућен човјеку. Нови завјет нам кроз Логоса објављује ријеч – поруку за спасење човјека. Божанска стварност, односно Тројични Бог, откривајући се и дјелујући у свијету, открива се језиком човјечијим, јер огријеховљени човјек мора користити тварни језик како би разумио, доживио и пренио покољењима Откровење које му је Бог даровао. Будући да је наш језик ограничен и није у стању да продре у сву дубину тајне Божје, он (језик) није аналоган са самом Истином него само указује на њу. Само они који имају искуство Истине могу да је опишу, али опет не потпуно, јер се ради о двије различите категорије постојања – створеној (језик) и нествореној (Истина). Дакле, ми покушавамо да, преносећи искуства и доживљај Светих отаца и учитеља Цркве, а уносећи у то и лично искуство и доживљај, кроз свештену умјетност искажемо и свједочимо вјечну Истину о Есхатолошком времену – које је присутно већ сада и овдје – кроз свету Литургију.

Евхаристија је кинонија, не збир индивидуа него тијело. Будући да смо тјелесни, Христос нам није оставио другу могућност сусрета са Истином осим заједничарења у Његовом евхаристијском тијелу. Евхаристија је тајна и пракса сједињења свих вјерних и творевине око Личности Христа и гаранција њихове бесмртности. Истина није у ријечима него у остварењима – пракси евхаристијске заједнице. Баш зато се Бог и јавио као Истина,

Љубав, Мудрост и Живот, и као истински историјски човјек показујући да је људска природа боголика и стварно способна да у свему божанском учествује људски реално и да у себе смјести свецијелога Бога. Истинито стање људске егзистенције, које зовемо бесмртност, светост, спасење и сл. последица је не природе него личног односа са Оним који у Себи остварује и оваплоћује то стање. Подвижнички покушај на који нас позивају Христос и Црква је неопходан, јер се само истинитим живљењем достиже до истинитог познања. Светитељем Цркве назива се она личност наше вјере која на овај или на онај начин превазилази природу и лично се сједињује са Христом - „јединим Светим“⁷⁹.

„Личност“ и личност умјетника истинита је и једнака самој себи тек онда када је једнака са Христом. Христос је пут, истина и живот (Јн, 14,6). „Ја сам Онај Који јесте“ – каже Бог Мојсију на гори Хорив (2. Мој. 3,14). Ове ријечи значе: Ја сам истинит у времену и вјечности, потпуно у Самоме Себи... Истина је божански атрибут који у себи садржи цјеловитост и потпуност. То више нису философске, логичке или теолошке категорије, већ постају и психолошке у том смислу што човјек – тежећи идеалу Истине – истовремено тежи ка свом савршенству, пуноћи и цјеловитости своје личности. Свештене умјетности имају за циљ да човјеку олакшају препознавање Откривења Божјег, упућују на преображење човјека у Богочовјека и омогућавају лакше и дубље разумијевање молитвених текстова и истина вјере које приближавају човјеку вјечну заједницу свих светих у Христу и људско учествовање у бескрајним Божјим савршенствима. Остварујући потенцијална савршенства у Христу преображеног човјека (умјетника), омогућава се приступ реалности о којој свједочи, омогућава се истинито свједочење истините личности чији дух у садејству са Духом Светим нема ни ограничења, а ни потребу за шаренилом слика, маштања, компоновања, једном ријечју - личног оригиналног стварања. Св. Максим Исповједник нам говори да је Истина стање будућег вијека.

У односу са Духом Светим лежи слобода стварања свештене умјетности. Таквом умјетношћу не исказујемо неку или нечију истину до које се дошло према мјери снаге и слободе човјека, него се исказује Истина Христова, Истина Царства Божјег, небеске реалности, а до ње се дошло према мјери снаге и слободе Богочовјека! На Светој Литургији благовјестимо Истиниту ријеч Јеванђеља Христовог, Истинити Дух Свети освећује часне Дарове којима се вјерни причешћују, сједињују са Христом и постају

---

⁷⁹Максим Васиљевић, епископ, *Однос истине и историје*, у: Богословље LXVI 1-2, (2007), 27 - 50

Истинити сатјелесници Његови. Пунина те Истине са свим другим Истинама које из ње проистичу, открива се, преноси, тумачи и чува у садржајима свештене умјетности. Због тих разлога, неопходан је велики број канона како се због слабости и несавршености човјека не би Истина приказала нетачно, непотпуно и изобличено. Колика је разлика између људског и Божјег стварања, толика је потреба за канонима, правилима и законима.

Условљени су врста богослужења зависно од дана, врста пјесме, напјева и мјесто у богослужењу. Они одређују третман текста, темпо и трајање – чувајући склад између трајања појања и свештених радњи у олтару. Сваки од осам гласова има свој етос којим се исказује и изазива једно од многих молитвених стања, тако да не остаје нимало простора за слободно усмјеравање и изливање емоција ствараоца које је карактеристично за лијепе умјетности. Заиста, много је теже стварати на строго задату тему и задати садржај, него на слободну тему и слободни садржај. Слободни израз умјетника и слобода интерпретације прихватљива је све дотле док је Архетип препознатљив.

У свештеној умјетности, веома је важан архетип умјетника, јер он својом личношћу одражава Личност онога чији Лик Архетип одражава. Преко личности ми долазимо до молитвеног односа и заједнице са Богом, што јесте крајњи циљ свештене умјетности и православне вјере уопште. То је Истина којој тежимо и све остало чиме човјек себи олакшава и прилагођава тај однос јесте ствар слободе, умјетности и личног печата којег умјетник оставља на своме дјелу.

2.9. ИКОНОЛОШКИ СМИСАО БОГОСЛУЖБЕНОГ ПОЈАЊА

У Еванђељу су „овај свијет“ и „Царство небеско“ повезани кроз напетост сапостојање и борбу. За прве хришћане, свеобухватна реалност и потресна новина било је управо приближавање Царства, које, иако невидљиво међу нама, већ постоји, сија и дјелује у овоме свијету⁸⁰.

---

⁸⁰Александар Шмеман, *Евхаристија*, Манастир Хиландар, 2009.

„Бог је постао човјек да би човјек могао постати Бог“. Овај догмат Богооваплоћења има два основна аспекта: Бог је дошао у овај свијет, учествује у његовој историји и обитава међу нама. Са друге стране, сврха и смисао Његовог доласка јесте обожење човјека, а кроз њега и преображење све твари. Црква и јесте зачетак у свијету тог долазећег Царства, она је икона тог долазећег Царства и у томе се састоји смисао и циљ постојања Цркве. Због тога је све у Цркви усмјерено ка томе једном циљу: свака пројава живота, свако умјетничко стваралаштво⁸¹. Због тога су светитељи на иконама често изображени без сјаја у очима, без сијенке, противно анатомским одликама човјека... јер иконописац не жели да изобрази нешто овоземаљско, него он треба да обезбиједи опажање духовног свијета, који је другачији од овог нашег – опажајног, физичког свијета у којем живимо.

Црква је богочовјечански организам, тајанствено Тијело Христово. У Цркви, према Светим оцима, богослужење је једно на земљи и на Небу, и један исти хор узноси славу и хвалу Светој Тројици једним устима и једним срцем. За такво, небеско, пјесмопјеније, потребно је уподобљавање човјека и стремљење ка Узору, Архетипу, који представља Истину до које се подвигом уздижемо и посредством свештене умјетности свједочимо. Када достигнемо тај степен духовног гледања, ми Истину не видимо непосредно, него као одраз у огледалу, видимо је као Икону. То је због тога што су различите онтолошке равни човјека и Бога, иако се Логос оваплотио. Ако је људски дух довољно чист и „огледало углачано“, онда је одраз Лика препознатљив и од њега се разликује по томе што не постоји сам по себи, него постојање прима од Архетипа којег одражава. Црква је Икона Царства Небеског и то ће остати до поновног доласка Христовог када ће престати бити Икона и постати „Оригинал“. Општим васкрсењем настаје гледање „Лицем у лице“. Када стваралац духом гледа Архетип, Прволик, он преко свештене умјетности свједочи ту реалност. Будући да је немогуће тај доживљај представити непосредно, он њу у материји слике (иконе) или пјесме интерпретира преко успостављених умјетничких архетипова. Икона јесте „одраз у огледалу“ Царства небеског, па на њој не можемо сликати све шта нам падне на памет. Такође, не можемо свакако и свашта појати, јер је и то одраз Царства небеског.

---

⁸¹Л. Успенски, нав. дјело, стр. 16

У свештеном појању, Архетип је небеско, анђеоско појање, а умјетнички архетип је осмогласни систем. Тај систем је отјелотворен у појачкој богослужбеној књизи „осмогласник“, па је то једино примјерено појање у православним храмовима.

У иконографији, Византинци су наглашавали духовност подвлачећи унутрашњу вриједност приказивања и показивали посматрачу да су та бића на иконама (светитељи) заборавили на своје тијело. Они су у Царству небеском гдје тијело тренутно не игра никакву улогу и није важна његова анатомија. Због тога се иконографи не плаше да занемаре природне пропорције, увеличавајући или умањујући поједине дијелове тијела, или чак да насликају анатомски искривљено тијело. Сва пажња усмјерена је на лик и очи у којима се виде врлине кротости, смјерности, духовне љубави, мудрости...⁸² У појању уопште није од пресудног значаја естетска љепота, него оно што је Икона и Истина, оно што пројављује Царство Небеско.

2.10. БОГОСЛУЖБЕНО ПОЈАЊЕ КАО МОЛИТВЕНИ ИЗРАЗ

Смисао хришћанског подвига није толико у подвигу и самоумртвљењу, колико у молитви. Молитва је дар и немогуће је својевољно доћи до њега. „Ако још ниси примио дар молитве, или дар појања псалама – упоран буди у стрпљењу и примићеш“...⁸³ У мјери духовног узрастања душа постаје све ћутљивија и једино се срцем моли или поје, а не звучним ријечима.

Сам Спаситељ се молио, у пустињи гдје се сусрео са демонима (Мт. 4,1-11), и уморан (Мк. 1,35), и у дане свога земаљског живота са вапајем и у сузама (Јев. 5,7). Не може бити веће заједнице са божанством од стварног јединства божанске и људске природе у Личности оваплоћеног Бога.

Молитва је велика тајна кроз коју се остали дарови показују у својој истинској природи. Молитва је сам извор наше заједнице са добрим даровима Божјим; премда Бог

---

⁸²К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28, 50

⁸³Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32, 185

увијек остаје давалац свих благослова. На Литургији објављујемо: „Сваки добри дар и сваки савршени поклон одозго је, силази од Тебе, Оца свјетлости...“, јер све што није од Бога, ништавно је. Молитва је заједница и јединство човјека са Богом и кроз њу стичемо дарове. Дјела за стицање молитве формирају наше велико кретање ка непрестаном служењу, личној литургији, којом се сви радујемо. Свети Дух спаја са Даваоцем сваког дара. Ако нисмо заиста сједињени са Богом, не можемо знати за благослов, не можемо искусити добро, не можемо појмити истинску радост. Плодови молитве су плодови Светог Духа: радост, мир, љубав и многи други (уп. Гал. 5,22-23), јер само Духом можемо доћи до истинске молитве. Свако добро нам долази од молитве, али не смијемо је схватити као молитве за примање добра, него као заједницу са Богом. Тако схваћена молитва даје снагу и могућности да се „Горе могу премијештати, болесни оздравити, мртви васкрснути, срца загријати, демони истјерати“... Свјетлост, јача и сјајнија од сунца, може засијати из душа оних који су смиреног и молитвеног срца.

Појање као средство молитвеног и славословног односа разумне природе (људи и анђела) са Тројичним Богом, јесте вид догматско-етичког богословља⁸⁴, јер су у њему заступљене двије стране: Бог и Његова творевина. У том контексту, кроз појање се показује однос Бога према свијету и однос свијета према Богу. Појање је, такође, и тумачење, вредновање тог односа. Видљива страна тог односа је показивање Божје љубави према нама и наше душевно усхићење и расположење према Њему. Кроз овај однос, Бог нам открива своју ријеч коју ми остварујемо у вјери и пракси Цркве (догма и морал). Када је појање у питању, ова откривена ријеч је на првом мјесту, а мелодија и ритам су њени пратиоци, односно, ријеч се пројављује кроз мелодију и ритам.

Кроз историју, божанска дејства (тј. чуда) су прихватана и потврђивана кроз појање. У Лк. 19,37-38 видимо да су пјесме захвалности пјеване приликом исцјељења слијепог. Приликом освећења старозавјетног храма, на молитве и појање народа, Бог одговара чудом Свога присуства у форми облака (2. Дн. 5-7). Апостол Павле и Сила у тамници пјевају химне Богу, након чега чудесно бивају ослобођени (Дап. 16,25). Откривење Јованово наводи мноштво појања анђела приликом свршетка овога свијета. Из ових примјера видимо да су појање и чуда Божја повезани и међусобно се допуњују. Чуда су одговор Бога на наше молитве (појање).

---

⁸⁴Ј. Пурић, нав. дјело, стр. 4

2.11. ОТКРИВЕЊЕМ И ПРЕОБРАЖЕЊЕМ ЛИЧНОСТИ КА „НОВОЈ ПЈЕСМИ“

Откривење као непрестани сусрет Бога и човјека, својом вјечном динамиком онемогућава постојање било каквог традиционализма и конзервативизма, мада, са друге стране постоји „статичност“ једног, вјечног и непромјењљивог Бога Тројице и Његове Истине. У таквом споју статике и динамике рађа се свештена умјетност, која и сама, као и откривење, има историјску и надисторијску димензију. Те двије димензије имају пресудан утицај на стилске карактеристике свештене умјетности, па неки од слојева подлијежу, а неки не подлијежу промјењљивости у времену и историји. Будући да се путем откривења истинити Бог открива људима, онда и умјетничка свједочанства тог и таквог откривења морају да имају у себи исту мјеру истинитости. Несумњива истинитост откривења узрокује иконичност свједочења, јер Истину царства Божјег не видимо и не чујемо непосредно као такву, већ опажамо њен одбљесак, одраз као у огледалу, па се подразумијева неидентичност оригинала и његове слике, иконе. Бестјелесни и безоблични Бог некада није био изобразив. Сада, након јављања у плоти и живота међу људима, Бог постаје изобразив и ми га својом плоти изображавамо, приказујемо на иконама Његову видљиву страну и појемо о Богу откривеном и личном.

Православна свештена умјетност својом истинитошћу свједочења Царства небеског, својим откривењским карактером, показивањем и доказивањем да Логос Божји постаде тијело и да га је као Личност могуће представити ријечју, сликом или звуком (значи материјом), јесте дио Светог предања. Свето предање чини збир знања и искустава која нам нису саопштена непосредно у Светом писму, већ су нам пренијета као истина преко дјелатности Светих отаца и учитеља Цркве. Свето предање није само пуки метод чувања истине, већ је и оно само откривење.

Бог иступа у свијет у познатљивим обличјима да би себе објавио човјеку; човјек излази у сусрет, излази из овога свијета да би пронашао Бога који обитава изван њега. Ово је могуће у екстази – кроз премашивање мјере природе, то је надприродно. Тварни ум не може непосредно, по својој природи и својим силама, да позна и схвати Бога. Богопознање

му се дарује одозго. Дух Свети никада не дјелује изван човјекових моћи познавања, не замјењује их, нити их гуши својим дјеловањем, него их узвишава. Кроз самоодрицање и љубав, човјек тежи за виђењем Бога (Богопознањем) лицем ка лицу – да би живио у њему. То је враћање ума.⁸⁵ Сав свијет је у покрету, у тежњи. Бог је изнад покрета, не креће се, него се све креће према њему. Према њему се креће њиме створени и покренути ум. Један дио тог покрета је појање којим преображавамо своју тварност и уздижемо је у нешто љепше. Препознајемо Бога кроз величанственост његових дјела и уподобљавајући се Богу гласовним апаратом (створеним) величамо Бога нествореног на најдивнији начин којег само човјек може произвести.

У животу православне Цркве, Јеванђеље јесте ријеч, али прије свега то је ријеч о радосној вијести и указатељ могућности учешћа и преображаја спасења нас људи кроз личност Христову. Догађај Христа је бескрајно више од саме ријечи – поруке, будући да Христос тражи не само да вјерујемо, него да будемо као Он. Приликом Преображења Христовог, ученици су постали нешто друго – достојени су да виде божанску славу. Бог преображава човјека чинећи га способним и достојним да узме учешћа у заједници коју човјек није могао ни да замисли. Христос призива човјека да учествује у Њему (Христу) говорећи: „Узмите једите; ово је Тијело моје... пијте из ње сви; ово је Крв моја...“⁸⁶. Зато је ап. Павле, као онај који је окусио Тијело и Крв Господњу, могао рећи: „Ја више не живим, него живи у мени Христос“⁸⁷. Христос је „Пут, Истина и живот“⁸⁸, и то Истина која стоји наспрам психолошког и идеолошког приступа модерног човјека. Истина коју оваплоћује Христос „није од овога свијета“ него од Будућег па истинити живот није условљен било каквим оостраним својством творевине. То је егзистенцијална чињеница, живи опит општења са Истином и Животом *par excellence* у догађају Цркве, када се сабере сва Црква заједно, на исто мјесто – тј. у светој Евхаристији као мјесту Истине, као сабрању, општењу и заједници. Отуда нераскидиво јединство и спој *lex orandi* и *lex credendi* у вјери Цркве.

На Литургији се сабирамо не да бисмо стварали Литургију, него да би Литургија нас обликовала. Умјетност не би смјела бити испред тога задатка. Појање има задатак да омогући динамику тајинства, које кроз језик музике преображава окупљену заједницу. Из

---

⁸⁵Г. В. Флоровски, нав. дјело, стр. 32, 222

⁸⁶Мт 26, 26-28

⁸⁷Гал. 2,20

⁸⁸Јн. 14,6

тог преображења литургијске заједнице може израсти „Нова пјесма“ као знак Новог живота у есхатону.

Послије Оваплоћења, појање постаје литургијска црквена установа. Оно постаје фактор човјековог преображења у нови живот, јер изражава нову вјеру, ново богослужење, нови начин постојања, и све то у васељенским димензијама.

2.12. ПОЈАЊЕ КАО СТВАРАЛАЧКО ДЈЕЛО СА ДУХОМ СВЕТИМ

Човјек, створен по лику и подобију Божјем, представља живу и словесну икону Бога, па се и у људском стварању препознаје иконичност, одбљесак божанског стварања. Свако стварање, свако обликовање има свој темељ и свој коријен у лику, па према томе, могу да се препознају два извора људског стваралаштва. Један извор је човјек, сам по себи и сам за себе, и у ономе што ствара препознајемо његов лик. Други извор је Богочовјек, и у људском стваралаштву тада препознајемо ствараочев лик сједињен са ликом Христовим. Сила стварања, тај неприкосновени атрибут божанства, дарован је човјеку, па се за Богочовјека као обоженог, у Христу преображеног човјека, благодат стварања испољава у могућности слободног одређивања за састварање, садејство, сарадњу са Богом Духом Светим, и тада свако стварање, без обзира на врсту или медиј, постаје освештано. Освештано је јер стваралац обитава у Духу Светом. Тада обликовати значи достићи, ухватити и обухватити некога или нешто Ликом Богочовјека Христа, а човјек који ствара, тада постаје учесник и причесник свеколиког стварања које од почетног замаха Творца траје и даље у свој својој величанствености. Обликовање тада у себе неизоставно укључује ликовање – радосно величање и Творца и стварања и Ствари која је створена.

Бог је све створио да буде у вјечној заједници и јединству са Њим. Тек када људско постојање и дјеловање задобију богослужбени карактер, када живот заиста и суштински поприми карактер у вјечност продужене Литургије, онда сваки вид стварања и свака врста умјетности може да буде црквена и да се смислено користи у храмовном богослужењу. Када се Царство Божје духом гледа, свједочи се путем икона, односно свештеног

иконописа. Када се исто царство духом слуша – онда се свједочи звучним иконама, односно свештеним појањем. Када се ум вине у испитивање доступних висина Божјих, онда досегнута сазнања свједочи ријеч као икона појма, вербална икона изражена било свештеним богословствовањем, било свештеном поезијом – химнографијом. Свештено градитељство додатно је усложњавање јер се у храму као икони Царства небеског, икони небеског Јерусалима, на богослужењу сви поменути видови свједочења откривања спајају у цјелину и добивају своју пунину у светој Литургији посредством свете тајне причешћа. У вјечној динамици чина сусретања Бога и човјека, умјетнику је дато да свједочи Царство небеско, објављује и шири благу вијест попут анђела, позивајући на преображење личности и њено укључивање у заједницу Свих Светих, сједињених у Христу. Обожени и охристовљени човјек, стваралац, преображавајући себе, преображава и цјелокупну творевину. Пошто ствара у садејству са Духом Светим и сам посједује свештеност, тако да све што ствара такође има свештеност. Тако човјек постаје са-стваралац са Духом. У супротном, човјек често постаје рушитељ и сметња у Божјем домостроју. Чињеница је да Дух Свети изграђује Тело Христово и кроз појачку службу.

3. ЛИТУРГИЈСКА УПОТРЕБА ПОЈАЊА

3.1. МЕЛИЗМАТИЧНО И ПСАЛМОДИЈСКО ПОЈАЊЕ

Црква је у почетку познавала само ова два типа појања⁸⁹. Мелизматичку форму имају пјесме у којима мелодија има првенство у односу на ријечи. Оно је израз искуства богослужења као реалног додира са трансцендентним, као уласка у надсвјетску реалност Царства. У раној Цркви је заузимало важно мјесто, а један од главних израза овог појања било је појање Алилуја.

Псалмодијско, пјевљиво и ритмички музикално читање Псалама, Светог Писма и молитава изражавало је словесну природу хришћанског богослужења, тј. његову унутрашњу потчињеност Слову, Ријечи Божјој – Светом Писму, апостолском свједочењу, предању вјере.

Касније, појавом „учене“ химнологије (тропара, кондака, стихира...) долази до комбиновања и узајамног одређивања музике и текста.

У свештеном појању имамо три врсте израза: дијалистички, којим се изражава све узвишено и достојно хвале, који бодри дух и укрепљује га; систалтички, којим се изражава осјећање скрушености, кајања и бола, а у извјесним ситуацијама и љубави и умиљења; и трећи, исихастички, између два претходна, којим се изражава осјаћање мира, стабилности и стишавања страсти⁹⁰.

---

⁸⁹А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

⁹⁰В. Јовановић нав. дјело, стр. 19, 339

3.2. РИТАМ

Бог је стварајући свијет, створио и одређени ритам кретања тога свијета, као и ритам времена (нпр. смјена дана и ноћи, кретање планета...). Тако се ритам јавља као дио божанске хармоније. Тај ритам открива присуство божанске љепоте у свијету.

Својим системом празника Црква предокуша надвременску реалност небеског царства укидајући, у суштини, вријеме, с обзиром да нам сваки пут враћа догађаје из прошлости, не као да су се једном догодили, него као да се сваке године, или чак сваког дана реално понављају. Црква те догађаје (нпр. Рођење Христово, Богојављење...) доживљава као садашњост (уп. „Данас се догоди спасење свијета...“, „Данас Христос, смрт уништивши...“) а не као сјећање и успомену на нека ранија догађања, јер је и за Бога све садашњост. Наша химнографија јасно рефлектује ово отачко богословско поимање литургијске године. Оваквим превазилажењем времена и уласком у свештено литургијско вријеме, разбија се сама форма времена и распростире се на свакодневни живот Цркве. Тако нпр. Педесетницу не слаavimo само једном годишње, у педесети дан послје Пасхе, него и свакодневно у 3. час дана, и приликом освећења часних дарова на светој Литургији, и приликом вршења свете тајне миропомазања, рукоположења, и на сваком призиву Светог Духа приликом вршења светих тајни, у било који час да се врше. Сам живот Цркве јесте Педесетница – непрекидно ишчекивање у горњој одаји Сиона⁹¹.

Религиозна музика тежи ка изазивању афективног стања код слушаоца путем разних ритмичких, динамичких и артикулацијских фигура. Изводећи крешендо – декрешендо, правећи акценте и ритмичке промјене религиозни умјетник изазива одзив и општење слушаоца са самим собом. Без такве интерпретације, дјело нас не покреће и проглашавамо га досадним.

У православном црквеном појању тензиони принцип у изградњи форме се изричито избјегава. Мелодија служи да слушаоца доведе у исто молитвено стање у којем су били химнограф и композитор – мелург, а њен крајњи циљ јесте да доведе слушаоца у стање смиреноумља и бестрашћа. То не треба мијешати са неосјетљивошћу и

---

⁹¹Ј. Фундулис, нав. дјело, стр. 13

безосјећајношћу, већ требамо то посматрати као предуслов за преображај личности у Христу, за ослобађање од свега пролазног и пропадљивог, што води до отворености за примање благодатних Божјих енергија које личност усавршавају и обожују.

Богослужбене пјесме имају посебан, стабилан ритам, односно, боље би било рећи да имају одсуство ритма, јер синкопе и друге ритмичке игре и неправилности заигравају срце човјека. Забављајући човјека, таква музика одвраћа пажњу и расипа концентрацију, а не показују реалност присуства Царства небеског, што јој је заправо циљ. Ритам је у нераскидивој вези са ријечју и мелодијом.

Јеремија Синајски, препричавајући „Лествицу“ од св. Јована Лествичника, наглашава потребу да се одржи правилан темпо у појању, ни брже, ни спорије од прописаног.

Иконе, архитектура, појање, одежде, сасуди, сабрани народ и свештенослужитељ – све учествује у сабирању Цркве изражавајући вјечно кретање и ритам. Заједно са свима чиновима светих, цијела Црква, цијело сабрање узвођено Христом, узлази на небо ка Његовој трпези и у Његово Царство и ту заиста нема мјеста ритмичким варијацијама, поцупкивањима и застајкивањима који су својствени свјетовној музици.

Поштујући богоустановљени поредак и учествујући у њему, човјек се саображава са божанским ритмом, тј. саображава се Богу.

3.3. МЕЛОДИЈА

Мелодија је допуна ријечи. Она није вјештачка допуна, него је као и ријеч, произашла из људске природе – она је дар који је дарован само човјеку, па треба да буде нешто што потиче изнутра, из душе, а не нешто што се прилагођава укусу слушаоца. Као што икона изражава духовно стање онога ко или шта је изображено на икони, често притом нарушавајући анатомске и друге правилности на које је наше око навикло, тако и мелодија треба да изображава Царство ка којем тежи, иако је то, за разлику од иконе, много теже представити и показати.

Побједом над иконоборцима разрађује се сагласје архитектуре, поезије, живописа, појања. Све се усмјерава ка јединственом циљу: изражавању суштине Православља. У иконографији се слика обрнута перспектива: све иде од унутрашњег ка спољашњем. Такво, догматско начело је установљено и у архитектури. Граде се храмови крстополног типа. Такав храм је идеална форма у архитектури која изражава основну православног литургијског мишљења. Насупрот класичној архитектури која је излазећи из спољашњег, ишла ка унутрашњем облику и доносила садржај, православна архитектура исходи из садржаја, придавајући му облик ходећи од унутрашњег ка спољашњем.

Могли бисмо рећи да је такав облик храма показатељ Оваплоћења Божјег: Унутрашње освећење времена (збивање у храму на богослужењу) у сједињењу свих и свега (сасуда, одежди...) што учествује у Литургији и пројављује Царство Небеско, исходи и даје спољашњи изглед храма: правоугаона основа са уписаним Крстом (=земља, твар), на коју је дошла купола (круг је савршен облик, = Бог) и стопила се са земљом, творевином (=оваплоћени Бог на земљи).

Установљење Цркве се десило на дан Педесетнице. На икони овог празника, нај мање је важна илустрација самог догађаја, а суштина иконе је њен еклисиолошки садржај: На овој икони, нема никога ко предсједава у групи светих апостола. Божанствену Главу у Тијелу (Цркви) не може замијенити ни анђео, ни човјек. Прочеље у апостолском кругу остаје празно. Оно је композиционо непосредно везано са симболичким небом, са горњим свијетом. Православна икона Педесетнице изражава непосредну везу Цркве са њеним Тројичним Првообразом, са једне стране, и повезаност са свијетом, са друге стране (космос (у виду човјека) на дну иконе).

Како на основу овога одредити музику? Свештено појање је искључиво једногласно, иако се поје уз исон – пратњу коју чини брујање на неутралном слогу. На икони златна подлога симболизује нетварну свјетлост, нестворене Божје енергије и њихову неизрецивост. У појању, та златна подлога је исон и представља прије свега онтолошку, а потом акустичку и интонативну основу појања. У Светој Литургији, у заамвоној молитви се каже: „...и Теби славу и благодарење и поклоњење узносимо...“ У ријечима „поклоњење узносимо“ постоји наизглед парадоксалност два истовремена, а по смијеру супротна тока кретања тијела и духа човјека, наниже и навише. Исон је могуће

доживјети као резултанту која представља суму та два кретања, те две силе. У иконопису, обрнута или растућа перспектива, посматрача ставља у центар. Све линије се сливају ка њему, ка центру његовог бића, ка његовом срцу. Када се та тачка активира, почне да звучи будући покренута унутрашњим динамизмом и претвара се у бесконачну праву звучну линију. Исон се из Тишине појављује и у Тишину се враћа. Та Тишина није нијема мук (небиће), већ израз несазнатљивости Тајне⁹².

У ово се може уклопити српско народно, једногласно појање, записано у „Осмогласнику“ Ст. Ст. Мокрањца.

Непотпуно би било говорити о мелодији а да макар не споменемо древну праксу (која и данас постоји, нарочито на Светој Гори) појања терирем. Људски језик није савршен и не постоје ријечи којима бисмо описали савршеност Божју. Појући терирем показујемо екстазу која је изазвана једино вјером у скори долазак и остваривање Царства Небеског. То је надилажење „овог“ времена и моменат када све и сви постају наши савременици у новом времену, заувјек, без смрти.

3.4. УЛАЗАК И УЗВОЂЕЊЕ (УСХОЂЕЊЕ) У ЦАРСТВО БОЖЈЕ

У старини је први акт Литургије, послје сабрања вијерних, био улазак предстојатеља⁹³. Тај улазак открива да је смисао Евхаристије у улажењу Цркве у Царство Божје, а само узношење (анафора) не односи се само на свете дарове, него и на саму Цркву, јер Евхаристија је тајинство Царства које се врши усхођењем и улажењем Цркве у небеско светилиште.

На почетку Свете Литургије, ми „благословимо Царство“ чиме већ почињемо узвођење ка Царству Небеском, које је циљ нашег тајинства, тј. странствовања. Када ђакон објави свештенослужитељу да је „Вријеме да се служи Господу“, он не говори о погодном времену за свршавање Тајинства, него потврђује и исповиједа да је „ново вријеме“ ушло

---

⁹²V. Јовановић, нав. дјело, стр. 120

⁹³А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

сада у „пало“ вријеме овога свијета како би Цркву (нас) узвело на Небо и претворило у оно шта она јесте: Тијело Христово и Храм Духа Светога. До малог входа возгласе узноси свештеник, а на входу улази Архијереј, што „заиста представља почетак Евхаристијског свештенослужења, као уосталом и улазни, динамички карактер свештенослужења, тј. Евхаристију као покрет⁹⁴“, узвођење у Царство Небеско.

На „улажењу“ ми говоримо молитву входа којом указујемо на небески карактер уласка: на „саслуживање“ небеских сила и војинстава, тј. анђела.

Ступивши пред престо, предстојатељ узноси „молитву Трисвете пјесме“ којом изражава есхатолошки смисао уласка као приближавања престолу и усхођења у Царство. Овом молитвом исповиједамо светост Божју и молимо за наше освећење. Приступајући пред Светога, ми говоримо: „...Теби трисветим гласом пјевају серафими и славослове херувими... Ти си удостојио нас, смирене и недостојне слуге твоје, да и у овоме часу стојимо пред славом светога Жртвеника твог и да Ти приносимо дужно поклоњење и славословље; Ти сам Владико, прими Трисвету пјесму и из уста нас грешних, и посјети нас благошћу својом...“ Ту радост и мир, када смо приступили Светоме и озарили се Његовим присуством и свјетлошћу, изражавамо трикратним појањем „Свети Боже, Свети Крепки, Свети Бесмртни, помилуј нас“. Пјевањем ове небеске пјесме на земљи, ми се придружујемо хору серафима и херувима, свједочећи о оствареном помирењу неба и земље, о Божјем јављању људима и могућности „да будемо заједничари светости Његове“ (Јев. 12,10).

Свети Никола Кавасила⁹⁵ каже да „прије појања Трисветога свештеник иште од Бога да прими ову пјесму и да Своју благодат (да освети душе наше и тијела) подари онима који пјевају, дарујући нам опроштај сагријешења, како бисмо Му у светости служили у све дане. И наводи разлог: Јер си свет и у светима обитаваш... Узвикнувши возглас и придодавши му славословље, свештеник као да тиме свештеном народу даје знак за појање Трисвете пјесме; а народ, као што је и обичај, узвраћа на ово славословље ријечју амин, а затим започиње појање Трисветога“.

---

⁹⁴А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

⁹⁵Никола Кавасила, *Тумачење Свете Литургије*, Беседа, Нови Сад, 2009.

Док се поје Трисвета пјесма, предстојатељ улази још више, у саму дубину храма, на горњи престо, у Светињу над светињама. Тај ритам усхођења из „овога свијета“ ка вратима храма и ка престолу, па све до горњег престола, свједочи о оствареном сједињењу, о висини на коју нас је узнио Син Божји. Узишавши на горње мјесто, предстојатељ је један од сабраних, али уједно и образ Господњи (обучени у Његову власт и силу⁹⁶) шаље мир ради слушања Слова Божјег – светог Еванђеља.

Сама серафимска пјесма Господу Саваоту (Свет, Свет, Свет...), која је од давнина у свим древним литургијама (Апостолској, Св. Јакова, Литургији Св. Ап. Марка, итд...), као и у тзв. антиохијским и савременим литургијама, постојано указује да се управо у припремном дијелу Литургије кроз молитву тежи нашем поистовјећивању са бестјелесним силама. На примјер, у почетку грчке редакције Литургије светог апостола Јакова, узноси се молитва Богу да се вјерници поистовијете са серафимима. То је још прецизније изражено у сиријској редакцији исте литургије.⁹⁷

3.5. ПОЈАЊЕ „АЛИЛУЈА“

Прије читања Апостола, поје се прокимен (грч. „предлежеће“ - оно што претходи), који садржи два или три стиха различитих псалама. Поју га антифоно – чтец и народ или хор. У старини, псалми су посматрани као нарочито откривење унутар откривења јер цијело Свето писмо пророкује о Христу. Псалми су јединствени јер се у њима Христос јавља „изнутра“ и кроз њих се јавља духовна реалност која нам дозвољава да схватимо истински смисао свештених текстова и обреда.

Послије тога се чита Апостол и Еванђеље. То је Ријеч Божја, Слово Божје, које се не обраћа само разуму, него цијелом човјеку, његовом срцу – које и јесте орган човјековог богопознања – за разлику од рационалног, непотпуног знања овога свијета.

---

⁹⁶А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

⁹⁷К. Керн, нав. дјело, стр. 34

Између Апостола и Еванђеља поје се Алилуја. Овај поздрав је преузет из јеврејског богослужења и постао је важан дио сваког хришћанског богослужења. Оно није обична ријеч, него мелизматички усклик: „Хвала Богу“! „Слава теби Боже наш“! Поред овога, ово је усклик радости и хвале због јављања Господа, реакција на Његов долазак. Алилуја је поздрав у најдубљем смислу ријечи. Затечен Божјим присуством човјек кличе, он подиже глас, захваљује и поздравља. Човјек потврђује стварност која га је снашла и поје: Алилуја! Она је реалнија од свих ријечи и од свих објашњења, она је Истина јер потврђује јављање Господа у сабрању вјерних, она је потврда Истините стварности.

За вријеме „Алилује“ кади се сабрање и Еванђеље које ће се читати. Тамјан који гори и претвара се у миомирис који се подиже ка небу, изражава поклоњење твари Творцу, као и Светост Божју која је присутна међу људима⁹⁸. Све ово је велика припрема за слушање и разумијевање Слова Божјег, чије објављивање ће услиједити.

3.6. РИЈЕЧ БОЖЈА

Једино је човјека Бог обдарио ријечју. Отуда човјек може произвести глас и бити сличан Творцу. Ми не можемо увијек достојно изразити божанску тајну, те отуда прибјегавамо појању (Св. Јован Златоуст, Бесједа на Вазнесење Господње PG 52, 775)⁹⁹.

Сама ријеч Божја потиче и пролази кроз есхатон и кроз заједницу коју остварује Свети Дух и која тиме бива ауторитативна. За само тумачење Светог Писма није толико битно како су се ствари одиграле, него какве ће оне бити! Ријеч Божја увијек треба имати есхатолошку боју јер нам долази из есхатона, а не из прошлости. Зато ми немамо „кружоке“ и групе за изучавање Светог Писма (као што је то чест случај на западу, нарочито међу протестантима), јер нам оно ван сабрања говори нешто друго. Унутар богослужења и саме свете Евхаристије појемо ријечи Светога Писма, односно пјевамо библијско штиво. Еванђеље и Апостол на литургији појемо јер оно одражава будуће,

---

⁹⁸А.Шмеман, нав. дјело, стр. 45

⁹⁹Ј. Пурић, нав. дјело, стр. 4

Ново вријеме. Свети Јован Златоусти на једном мјесту каже „Отварамо схватање“¹⁰⁰. „Схватање“ означава оно што ум у појмовном смислу обухвата, а ми му помажемо да схвати. Ријеч Божја никада не може бити схваћена тј. обухваћена у границама људског ума, јер је Она та која нас обухвата и није могуће да ми њу присвојимо. Свети Јован Златоусти нам каже да се пјевањем „отвара“ ријеч Божја, односно, отвара се Тајна схватања Ријечи Божје. Ми овдје говоримо о познању које се заснива на заједници личности, а не на дјелатности ума. Због тога, Свето писмо нам не говори исто када га читамо код куће и када га појемо (слушамо) на богослужењу.

Ријеч Божја је догађај који нам долази из есхатона; она представља мистиријско присуство. То је она ријеч коју личносно сусрећемо на светој Евхаристији, а у пуноћи је сусрећемо када се причешћујемо Тијелом и Крвљу Христовом. То је једна цјелина; заједница Тијела и Крви Христове и у тој заједници почивају библијска штива. Због тога се она читају, односно пјевају, на тако пажљив и свечан начин. На тај начин, у заједници са Светим Духом, појући сједињујемо Ријеч са Тајном и крећемо се ка Царству будућег вијека.

Никола Лоски¹⁰¹ наводи ријечи Ланселот Андревс (Lancelot Andrewes): „Проповједање је „ехо“ од онога што говори Свети Дух... и то је глас Духа који дува у Цркви... и стога свака празна ријеч је забрањена“.

3.7. БЛАГОДАРЕЊЕ (ЕВХАРИСТИЈА)

Након изласка „оглашених“, сабрана Црква почиње узношење дарова. Кадећи, препознајемо дарове као Тијело и Крв Христову, а њиховим именовањем светим и божанственим од самог почетка Литургије препознајемо жртву Христову. На дискосу није само хљеб, него цијела творевина Божја, у Христу пројављена као нова творевина,

---

¹⁰⁰Јован Зизјулас, *Еклицсиолошке теме*, Беседа, Нови Сад, 2001.

¹⁰¹Nicolas Lossky, *Essai sur une théologie de la musique liturgique - Perspective orthodoxe*, Août, Paris 2003. - Citant Lancelot Andrewes à nouveau : rappelons que pour lui la prédication comme « écho » de ce que dit l'Esprit, est tout le contraire d'un laisser-aller de type individualiste. Il s'agit d'une ascèse d'écoute pour, à la fois « discerner les esprits » et devenir la voix de l'Esprit qui souffle dans l'Eglise. De même pour la prière, on a déjà dit que toute « parole vaine » était à bannir.

испуњена славом Божјом. Ни сабрани народ није просто народ, већ ново човјечанство пресаздано по образу неизрециве славе свога Творца. Кађењем одајемо поштовање и том човјечанству, превјечно призваном на усхођење у Царство Божје, на учешће у пасхалној трпези Јагњета и награди горњег призвања.

Радосно препознавање и утврђивање космичке суштине приношења које отпочиње, ми налазимо у пјесми приношења познатој као „Херувимска пјесма“: „Ми који херувиме тајанствено изображавамо, и Животворној Тројици Трисвету пјесму пјевамо, сваку сада животну бригу оставимо. Као они који ће примити Цара свих, Анђелским Силама невидљиво праћенога. Алилуја, Алилуја, Алилуја“. Приношење доживљавамо као тријумфални Царски улазак, као јављање силе Царства, поистовјећујући се, притом, са херувимима „које изображавамо“. Тај велики улазак кроз царске двери посматрамо и као символ уласка Господњег у Јерусалим¹⁰². То кретање жртве од нас ка жртвенику, од жртвеника ка престолу, од престола ка небеском светилишту, открива се као наше улажење у жртву Христову, наше усхођење према трпези Христовој у Његовом Царству.

На Литургији више не учествује створени свијет него преобразени, нови свијет, на дискоу је нова творевина, у храму не стоји народ, него нови народ, ново човјечанство и њега кадимо. Зато пјевамо нову пјесму, не нашу, палог човјека, него нову пјесму, преображеног и са Христом сједињеног човјека.

Литургијски позив: „Горе имајмо срца“ и „Заблагодаримо Господу“; те одговор народа: „Достојно је и праведно Тебе пјевати, Тебе благосиљати, Тебе хвалити... су ријечи старе, традиционалне јеврејске молитве којима је Господ почињао своје **ново** благодарење, које је требало да узнесе човјека ка Богу у да спасе свијет. Апостоли¹⁰³ су одговорили: „Достојно је и праведно...“ и тиме је човјек враћен на мјесто које му је одредио Господ када је стварао свијет. Он стоји пред престолом Божјим, на небу, пред Лицем самога Бога и слободно у својој пуности љубави и предавања, сједињујући себе у читав свијет, читаву творевину, приноси благодарење.

---

¹⁰²На Цвијети, приликом освећења врбе, у Требнику читамо молитву: „Госпoде Боже наш, који сједиш на херувимима... одржи и сачувај и нас... као и они људи и дјеца, тако те и ми поздрављамо са Осана, да бисмо химнама и духовним пјесмама достојно дочекали животворно и тридневно васкрсење...“

¹⁰³А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45, 131

Пред лицем Божјим стојимо свјесни своје немоћи и гријехољубивости и благодаримо Господу за учињена добротина према нама и за то што Бог прима „службу“ из наших руку, „иако пред Тобом стоје хиљаде Арханђела, и безброј Анђела. Херувими и Серафими, шестокрили, многооки, крилати, који лебде, побједничку пјесму појући, кличући, узвикујући и говорећи: Свет, Свет, Свет, Господ Саваот“ (Ис 6,23; Откр. 4,8)! Анђеоско возглашавање славословља „Свет, Свет, Свет...“ свједочи о небу које видимо и чујемо, будући да смо и сами узнесени на њега. Те ријечи јесу икона: дар, виђење, откривење царства славе. Оне су сусрет са Богом, који се остварује кроз благодарење – за Његовом трпезом, у Његовом Царству.

Евхаристија није једно од тајинстава или једно од богослужења, него јављање и остварење Цркве у свој њеној сили, светости и пуности; њоме се Црква сазидава, јавља и испуњава. Једино учешћем у њој ми можемо узрасти у светости и испунити оно што нам је заповијеђено. Црква је сам дар и присуство новог живота у свијету и сљедствено – приношење, жртва и сједињење. По неопходности, она посједује свештеничку природу која се пројављује у њеном односу према свијету и њеној мисији приношења свијета Богу, тј. његовом освећењу. „Твоје од твојих, теби приносећи због свега и за све“, - ово приношење стоји у центру Евхаристије, Тајинства у којем Црква свагда постаје „оно што јесте“¹⁰⁴ управо стога што Евхаристија изражава и испуњава сав њен живот, саму суштину човјековог призивања и назначења у свијету. Народ поје: „Тебе пјевамо, Тебе благосиљамо, Теби благодаримо, Господе, и молимо Ти се, Боже наш...“

Ова жртва је у Христу постала наша, крај се претвара у вјечни почетак, који својим доласком јавља и испуњава Дух Свети Утјешитељ кога ћемо призвати да освети „предложене дарове“.

Сабирање у Цркву јесте у најдубљем смислу ријечи, почетак евхаристијског свештеносуђења, тј. његов први услов, а његов завршетак је у усхођењу Цркве на небо. Циљ Евхаристије није у претварању хљеба и вина, него у нашем причешћу Христом, који је постао наша храна, наш живот, јављањем Цркве као Тијела Христовог.

Основа јединства у Православљу јесте сједињење тварног са Нествореним бићем, тј. њиховим прожимањем. У том чуду сједињења огледа се Богочовјечанска природа

---

¹⁰⁴ А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

Цркве, њено јединство у Христу и са Христом, јединство Тијела и главе. Оно одговара јединству о коме говори Христос: „Да сви једно буду... као што смо ми... као ти Оче, што си у мени и ја у теби, да и они у нама једно буду“ (Јн. 17,21-22). То је Богочовјечанско јединство (у нама) по образу Свете Тројице (као што смо ми)¹⁰⁵.

Принијевши свијет једном и заувјек Оцу, Син Божји и Син човјечији, Богочовјек, показао је свијету Истину самога свијета: приношење и благодарење Богу Оцу. Та Истина је Он сам – Господ Исус Христос као Онај који приноси, Који се приноси и Који благодари (Мт 26, 26 – 28; Мк 14, 22 – 24; Лк 22, 19 – 20). Након Њега историја више не може показати ништа ново и ништа истинитије. Угледавши Истину у историји, човјечанству је остало да у тој Истини учествује. Приношење свијета и благодарење Богу настављено је и послије Вазнесења, али не као ново приношење и благодарење, већ као стално светотајинско оприсутњење тог јединственог, непоновљивог и свецјелосног Христовог приношења и благодарења. Тим именом благодарења (Евхаристија) назива се реалност новозавјетног народа Божијег – Цркве. Евхаристија (Света Литургија) чини идентитет, Истину и суштину Цркве. Света Литургија – то је Црква. У Цркви, на Светој Литургији, оприсутњује се оно једно, непоновљиво и свецјелосно приношење свијета и благодарење Богу Оцу. Оприсутњује се она Истина која је дошла у историју и која ће опет сасвим доћи на њеном крају. Истина је присутна сада и овдје, али још увијек не. Она је оно што ће тек доћи када све коначно буде возглављено у Христу. Тај догађај не искључује појединачну људску слободну вољу. Историја треба доћи до свога краја, а за то вријеме људи слободно да се одреде према Тајни Христа.

3.8. ЕСХАТОЛОШКИ СМИСАО ПОЈАЊА

Литургија се служи на земљи, што значи – у времену и простору овога свијета. Иако се служи на земљи, она се врши на небу, у **новом времену, нове творевине**, у времену Духа Светог. На дан Педесетнице Дух Свети је сишао на Цркву, а са Њиме и у

---

¹⁰⁵Л. Успенски, нав. дјело, стр. 16, 383

Њему – **ново вријеме**. Суштина Литургије јесте у способности да нас узноси у Духу Светоме и да у Њему старо вријеме претвара у ново.

За нас, православне, све зависи од сабрања. Дух Свети установљује Цркву кроз сабрање, односно кроз заједницу, и на сваком новом сабрању изнова је оваплоћује. У смислу историјског трајања, она представља тијело историјског Христа. На тај начин, не негира се историја, а истовремено нема ни везаности за историју и за прошлост. Есхатон Духом Светим ступа у историју, и то углавном кроз свету Евхаристију; а у том контексту прави смисао добијају појмови као што су свештенство, Ријеч Божја, Свето Писмо и цјелокупан живот Цркве.

Црква за нас представља сабрање народа Божјег у конкретном мјесту и времену и изображава заједницу есхатона. Пјесма је одјек разумијевања и прихваћања Ријечи и кроз пјесму та Ријеч одјекује у вјерникову бићу. Човјек пјесмом надилази изговарање ријечи.

Свети Јован Богослов, гледајући славу престола Божјег и поклоњење Сведржитељу, у Откровењу (4,8) потврђује ријечи пророка Исаије (6,23) говорећи „И свако од четири жива бића имађаше по шест крила, наоколо и изнутра пуна очију, и дан и ноћ не мирују говорећи: Свет, Свет, Свет Господ Бог Свержитељ, Који бјеше и Који јесте и Који долази“.

Појање је знак захвалности Господу, и знак побједе Божје над злим силама. У Откровењу видимо да се појањем „Нове пјесме“ означава долазак Царства Небеског. „И кад узе књигу, четири жива бића и двадест и четири старјешине падоше пред Јагњетом, сваки је имао гусле, и златне чаше пуне тамјана, а то су молитве светих. И пјеваху пјесму нову, говорећи: Достојан си да узмеш књигу, и да отвориш печате њене, јер си био заклан и крвљу својом искупио си Богу нас из свакога рода и језика и народа и племена“. (Откр. 5,8-9).

У осмом и деветом поглављу Откровења видимо да анђели трубама најављују зла и страдања, не појањем!

„Најузвишеније добро (савршенство) човјеково (по Платону) састоји се у уподобљавању Богу“.¹⁰⁶ Појањем се уподобљавамо Господу: „Ходите, поклонимо се и припаднимо Христу: Сине Божји, дивни у светима, васкрсли из мртвих, спаси нас, који ти пјевамо: Алилуја“.¹⁰⁷ Оставивши све овоземаљско, почињемо странствовање у овоме свијету и трудимо се да будемо угодни Богу¹⁰⁷. У Откровењу, „угодни Богу“ пјевају „Нову пјесму“: „И чух глас са неба као глас вода многих... и пјеваху пјесму нову пред пријестолом и пред четири жива бића и пред старјешинама; и нико не могаше научити ову пјесму осим оних сто четрдесет четири хиљаде који су откупљена са земље“ (Откр. 14,2-3)¹⁰⁸.

Откр. 15,3 – „И пјеваху пјесму Мојсија, слуге Божјега, и пјесму Јагњета говорећи: Велика су и чудесна дјела твоја, Господе Боже Сведржитељу; праведни су и истинити путеви твоји, Царе народâ“! Мојсије је пјевао Господу побједничку пјесму (Изл. 15,1-2) по преласку Црвеног мора. Та пјесма је била икона, Архетип надлазеће побједи о којој Откровење говори. Ова пјесма је наговјештај већ долазећег Царства и коначне побједи Господње над свим противницима. Наговјештава коначно смирење и сабирање свих народâ: „...јер Ти си једини Свет, јер ће сви народи доћи и поклонити се пред Тобом; јер се судови Твоји показаше“ (Откр. 15,4).

Говорећи о пропасти Вавилона, свети Богослов каже: „И глас гудача и пјевача и свирача и трубача неће се више чути у теби...“ (Откр. 18,22). То је знак пропасти, неучествовања у сабрању, у Цркви Господњој. Непјевање је кроз цијелу свештену историју знак највеће туге и смрти.

Славећи због осуде Вавилона, свети Богослов записује овако: „И послѣ овога чух као глас силни народа многога на небу гдје говори: Алилуја! Спасење и слава и част и сила Богу нашему“ (Откр. 19,1). „И падоше двадест и четири старјешине, и четири жива бића, и поклонили се Богу који сједи на пријестолу говорећи: Амин! Алилуја! (Откр. 19,4); ... и као глас громава силних гдје говоре: Алилуја! Јер се зацари Господ Бог Сведржитељ“ (Откр. 19,6). – Алилуја! – Коначан узвик побједи и Славе Божје!

---

¹⁰⁶Климент Александријски, *Стромата 2*, Хришћанска мисао, 2008. 213

¹⁰⁷2. Кор 5. 1-8

¹⁰⁸Пјевањем „Нове пјесме“ – показују да су уподобљени (откупљени са земље = од смрти). Они, подобни, улазе у Царство, а остали не могу научити ту „пјесму“. Ми је појањем на Литургији изображавамо, иконишемо.

Након причешћивања, свештеник чита: “Васкрсење Христово видјевши, поклонимо се светоме Господу Исусу, јединоме безгрешноме, Крсту Твоме клањамо се, Христе, и свето васкрсење Твоје пјевамо и славимо... Јер, гле, Крстом дође радост цијеломе свијету. Свагда благослиљајући Господа, пјевајмо васкрсење Његово; јер нас ради претрпјевши Крст, смрћу смрт разруши. Блистај се блистај, Нови Јерусалиме, јер слава Господња на Теби засија. Лику сада, и весели се Сионе; и Ти, чиста Богородице, радуј се васкрсењу Порода твога. О велика и најсветија Пасхо, Христе! О Мудрости, и Логосе Божји, и Сило“! Јасан је есхатолошки моменат: Видјевши Христа васкрслог, клањамо се, благодаримо и пјевамо Новом Јерусалиму, сви заједно се веселимо (учествујемо) појањем и позивамо Богородицу на радост у Пасхи, Мудрости, Логосу и Сили Божјој!

Највећи старозавјетни наговјеститељ Царства је пророк Исаија који нам стално говори да се у Царству поје. Он пророкује о виђењу „Господа гдје сједи на престолу високом и уздигнутом, и скут му испуњаваше цркву. Серафими стајаху више Њега, сваки их имаше шест крила: двома заклањаше лице своје и двома заклањаше ноге своје, а двома леђаше. И викаху један другоме говорећи: „Свет, свет, свет је Господ над војскама, пуна је сва земља славе његове (Исаија, 6,1-3)“. О овоме говори и Откровење (4,8) чиме нам потврђује велики есхатолошки догађај и истинитост ових ријечи.

У Ис. 12.2,5,6 пророк говори: „Гле, Бог је спасење моје, уздаћу се и нећу се бојати, јер ми је сила и пјесма Господ Бог, он ми је Спаситељ. Појте Господу, јер учини велике ствари, нека се зна по свој земљи. Кличи и пјевај, која сједиш у Сиону, јер је светац Израилев велик поред вас“. Ис. 26,1: „Тада ће се пјевати ова пјесма (побједничка) у земљи Јудиној...“ а даље говорећи о Васкрсењу пророк говори: „Оживјеће мртви твоји, и моје ће мртво тијело устати. Пробудите се и пјевајте који станујете у праху, јер је твоја роса роса на трави, и земља ће изметнути мртваце“ (Ис. 26,19). „И које искупи Господ, вратиће се и доћи ће у Сион пјевајући, и вјечна ће радост бити над главом њиховом, добиће радост и весеље, а жалост и уздисање бјежаће“ (Ис. 35,10). Пророк Језекија (када се разболио) одговара Исаји пјесмом, на чијем крају говори: „Господ ме спасе, зато ћемо пјевати пјесме моје у дому Господњем док смо год живи“ (Ис. 38,20). Најављујући „**ново**, прије него настане“, Господ даје пророку Исаји „Побједничку пјесму“ почињући ријечима: „Пјевајте Господу пјесму нову...“ (Ис. 42,8-10).

Пророк Исаија нам још преноси: „Пјевајте небеса, јер Господ учини, подвикујте, равнице земаљске, попијевајте горе, шуме и сва дрва у њима...“ (44,23); „...Гласно пјевајући, објављујте, казујте, разглашујте...“ (48,20); „Пјевајте, небеса, и весели се земљо, подвикујте, горе, весело, јер Господ утјешу народ свој...“ (49,13); „Јер ћете са весељем изаћи, и у миру ћете бити вођени. Горе и бријегови пјеваће пред вама од радости, и сва ће дрвета пољска плескати рукама“ (55,12).

Код овог пророка и угодника Божјег видимо такође да је престанак појања знак Божје казне. Говорећи о задњим временима, о неподобним људима Господ каже: „Престаће весеље уз бубње, нештаће граје оних који се веселе, престаће весеље уз гитаре. Неће пити вина уз пјесме, огркнуће жестоко пиће онима који га пију“ (Ис. 24,8,9). „Вреву странаца прекинуо си као припеку на суху мјесту, као припека сјеном од облака, тако се пјевање насилника прекиде“ (Ис. 25,5). „Гле, слуге ће моје (они који су у Царству) пјевати од радости у срцу, а ви ћете викати од жалости у срцу и ридаћете од туге у духу“ (Ис. 65,14).

У сваком случају, у будућем – садашњем времену појемо! На Литургији стојимо у будућем времену и појемо нову пјесму, преображени, пред лицем Божјим. Може ли та пјесма бити избор личног укуса?

4. НЕОПХОДНОСТ ЛИТУРГИЈСКОГ ПОЈАЊА -

„ЈЕДНИМ СРЦЕМ И ЈЕДНИМ УМОМ“

Потребно је навести и неке наводе који указују на то да појање треба бити једногласно и да народ мора учествовати:

Свети мученик, Јустин Философ свједочи нам о томе у својој „Првој апологији”¹⁰⁹ коју је упутио Антонину Пију око 150. године, поглавље 13. Он каже, критикујући приношење жртве паљенице, да ми, хришћани, Богу „као знак захвалности приносимо свечана богослужења и појања...” а у 66. поглављу описује службу „у дан сунца” – тј. васкрсни дан. Говори о сабрању „на одређеном мјесту”, читању апостола, пророчких списа, проповиједи, молитвословљима, приношењу и о томе „да народ изражава своју сагласност ријечју – амин”.

Свети Иполит Римски, у „Апостолском предању”¹¹⁰ даје значајне податке о службама из тога времена. Говори о Евхаристији, катихизацији, крштењу и другим службама, даје читав низ практичних и богослужбених савјета. У 25. поглављу, описујући Принос, каже да **сав** народ одговара на прозбе, сви одговарају „амин”, а ђакон „...још пјева од истих псалама”.

На Светој Литургији свештеник узноси: „И дај нам да **једним** устима и **једним** срцем славимо и пјевамо пречасно и величанствено име Твоје...”

У 2. Дн 5,12-13 „И Левити пјевачи сви... стајаху с кимвалима и псалтирима и с гулама... и кад они који трубљаху у трубе и који пјеваху, сложено **једним** гласом хваљаху и слављаху Господа, и кад подизаху глас уз трубе и кимвале и гусле, хвалећи Господа да је добар, да је довијека милост Његова, тада се напуни облака дом Господњи”.

Св. Климент Римски у Посланици Коринћанима¹¹¹ говори да мноштво Анђела предстојећи Господу служажу Му и клицаху: Свет, Свет, Свет је Господ Саваот... „И ми,

¹⁰⁹Св. Јустин Философ, *Сабрана дела*, Београд – Ваљево – Србиње, 2002.

¹¹⁰Иполит Римски, *апостолско предање*, нав. дјело, стр. 14, 383-409

¹¹¹*Климентова Посланица Коринћанима*, нав. дјело, стр. 14, 157-190

дакле, у слози (=једномислености), сабравши се заједно на **једно** мјесто по савјести, као из **једних** уста зазовимо к Њему усрдно, да постанемо учесници великих и славних обећања Његових“¹¹².

Св. Игњатије у Посланици Филаделфијцима (4,1): „Зато, старајте се да сви учествујете у **једној** Евхаристији (Литургији), јер је **једно** тијело Господа нашег Исуса Христа и **једна** чаша за сједињење крви Његове, **један** (је) жртвеник, као што је и **један** епископ заједно са свештенством и ђаконима, мојим саслужитељима – да бисте све што чините чинили по Богу“¹¹³.

Исти овај светитељ, препоручује вјернима говорећи: „С љубављу саставите збор и запјевајте похвалну пјесму Оцу у Христу Исусу; сви ви до једног састављајте збор, да би сложено расположени, **заједнички** почињући пјесму Богу, сви **једногласно** појали Оцу, кроз Исуса Христа“¹¹⁴.

„Да сви **једно** буду, као Ти, Оче, што си у мени и ја у теби, да и они у нама **једно** буду“...(Јн 17,21)

Римокатоличка црква већ дужи период покушава да врати „паству“ на учествовање у Литургији. Концилска конституција о светој Литургији (*Sacrosanctum concilium*) говори о појању и учествовању народа (већ је наведено у одјељку о „Канонском предању“ стр. 30). О томе можемо видјети на разним мјестима, као нпр. у уџбенику о „црквеној глазби“¹¹⁵ гдје кажу: „Литургијски чин поприма племенитији облик кад се Божја служба свечано обавља с пјевањем, код које судјелују свети службеници, а народ дјелатно учествује. Треба да пјевају сви вјерници“! Даље (стр.106 и 107) говоре: „Не може у светом богослужењу бити ништа свечаније ни угодније од заједнице у којој сви своју вјеру и побожност изражавају пјевањем... Нека се упућивање народа у пјевање врши ревно и стрпљиво заједно са литургијским одгојем, према доби, сталежу, начину живота и степену вјерског образовања, и то већ од првих година одгоја у основним школама“¹¹⁶.

---

¹¹²Климентова Посланица Коринћанима, прва, 34.7; нав. дјело, стр. 14, 174

¹¹³Исто, нав. дјело, стр. 14, 229

¹¹⁴Стефан Илкић, *Песма и појање у хришћанској Цркви*, у: Православна мисао, свеска 1, Београд (1959), 32 - 40

¹¹⁵*Crkvena glazba* – Institut za crkvenu glazbu KBF u Zagrebu, Zagreb, 1988. 96-97

¹¹⁶Није ли ово занимљиво? Имамо ли шта за научити?

У извођењу византијске црквене музике, не само да су искључени музички инструменти, него је такође искључена и полифонија (многогласје) или хетерофонија (разногласје). Византијска свештена музика је монофонична (једногласна). То значи да се пјева само на један глас, тако да ако у појању учествују многи пјевачи, они сви пјевају заједно, по ријечима св. Јована Златоустог: „Као да сви њихови гласови долазе из **једних уста**“¹¹⁷. У овоме се слажу сви историчари византијске музике па нема потребе да наводимо посебне примјере. Навешћемо само неке од њих: Тилијард, Е. Велес, Д. Г. Панагиотопулос...

Сама грађа свете Литургије почива на дијалогу свештеника и народа. Није могуће да свештеник сам служи свету Литургију. Ко ће му одговорити на „Мир свима“? Не може сам себи рећи: „И духу твоме“!? На возгласима народ треба рећи „Амин“, јер то право припада народу још из Старог завјета¹¹⁸. То је потврда и пристанак народа на оно што свештеник узглашава. Није логично да свештенослужитељ сам себи потврђује оно што је рекао. То значи да се у Духу Светом сабирамо на једно мјесто и појемо једним гласом и једним срцем и тим „јединствовањем“ установљујемо Цркву Христову, овдје и сада.

Заједничко појање једног истог текста и мелодије олакшава сабирање пажње на молитвени текст, успјешно чува ум од лутања приликом молитве и тиме непосредније води вјерника до одговарајућег молитвеног стања, јача јединство и присност између свих оних који саборно поју и омогућава учешће у појаној молитви свакоме ко је присутан на Богослужењу.

4.1 УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЛИТУРГИЈСКОГ ПОЈАЊА

Суштина богослужења, сваког његовог обреда и дејства, састоји се у томе да оно не само да нешто „символизије“, него нам подједнако јавља и саопштава оно што сами симболизују. Претварање хљеба и вина у Тијело и Крв Христову и причешћивање Светим Даровима јесте испуњење, круна и највиша тачка евхаристијског богослужења, чији се

¹¹⁷К. Каварнос, нав. дјело, стр. 28

¹¹⁸Јован Зизјулас, нав. дјело, стр. 61

смисао састоји у реализацији Цркве као нове творевине, која је искупљена Христом, помирена са Богом и која је задобила приступ ка небу, која је испуњена Божанском славом, освећена Духом Светим и стога способна и призвана на учешће у Божанском Животу, у Причешћу Тијелом и Крвљу Христовом¹¹⁹.

Странствовање Цркве не значи да је Црква заједница „одбјеглих“ из овога свијета који са гнушањем гледају иза себе. Када чујемо све псалме и химне, погледамо красоту икона и њиховог покрета, доживимо свечаност и ритам богослужења, видимо да космичка радост заиста све прониче. Читава творевина (материја и вријеме, звукови и боје, ријечи и ћутање) славе и поштују Бога. У том славословљу и поштовању Црква поново постаје оно што јесте: Евхаристија, Тајинство јединства, Тајинство нове творевине у којој сви поју, славе Господа и учествују у Слави. Човјек је образ Божанствене неизрециве славе и љепоте. Све овосвјетско, што распаљује машту и страсти, у цјелости припада овом свијету, чије обличје пролази, и који такав - какав је, неће наслиједити Царство небеско.

Без подвижничког настројења човјекове душе, али и надахнућа свише, није могуће досегнути до исконског доживљаја небеске пјесме анђела и светих, који сви заједно и без престанка поју Богу пјесму нову (Пс. 149, 1; Откр. 14,3). Истински поклоник пјенија, који је осјетио предокус радости Будућег вијека, са свештеним трепетом захвата из неисцрпне ризнице божанске славе, објављује Име Божје браћи својој и усред сабора пјесмом Га велича (Јевр. 2, 12)¹²⁰.

Појање је „Кушање ријечи“ – у свој њезиној слаткоћи или горчини¹²¹. Литургијско појање је увијек синергија са Ријечју која се објављује и утјеловљује у заједници вјерника, па се ријечи литургијске пјесме доживљавају као „одломци Ријечи - Логоса“ који се даје као хљеб живота¹²².

Појање је дар Божји анђелима и људима као начин заједничења са њим. Оно је такође повезано са нашом дихотомном природом. „Христос је узео тијело и душу јер је човјек састављен из тијела и душе; зато је и крштење дводијелно, водом и духом; и заједница, и молитва, и појање (ψαλμοδια), све је из два дијела тјелесно и духовно“. (Св.

¹¹⁹А. Шмеман, нав. дјело, стр. 45

¹²⁰В. Пено, нав. дјело, стр. 19

¹²¹Анте Срничевић и Иван Шашко, *На врелу литургије*, Загреб, 2009.

¹²²С. Valenziano, преузето из: Срничевић Анте и Шашко Иван, *На врелу литургије*, Загреб, 2009.145

Јован Дамаскин, апологетска слова против клеветника икона PG 94, 1336). Дводјелну природу појања Дамаскин вјероватно види у чињеници да је оно молитва и музика, ријеч и слушање, учење и педагогија¹²³.

Духовна музика је средство богослужења и обожавања. На другом мјесту, она је средство за сопствено самоусавршавање, за испољавање и његовање човјекских виших мисли и осјећања, као и средство одбране и чишћења од његових нижих, непожељних мисли и осјећања.

Литургијска музика говори о музичком и умјетничком (са онога свијета) слављењу и доживљају Ријечи, или, можемо рећи, о причешћу Божјом Ријечју. Због тога, у богослужењима су скоро искључиво опјеване Ријечи из Светог Писма. Свето Писмо, а нарочито Псалтир, представљају најстарију хришћанску пјесмарицу. Зато није могуће уношење нових пјесама у Литургију¹²⁴. Главна одредница литургијског појања је Божја Ријеч која се појањем наговјештава, разматра и слави. Узвишеност Ријечи не допушта да глас надјача њезину снагу¹²⁵. Глас човјек је одговор на Ријеч или отварање душе, „Отварање схватања“ и њезину силаску у вјерников живот. Пјевачев глас је рухо Ријечи која се у богослужењу утјеловљује и спасењски дарује.

Из свега видимо да није задатак појања да учини Литургију свечанијом, него Литургија треба да обликује појање! Хоровођа не смије испуњавати „ухо“ сабраног народа угодном и свечаном музиком, него мора изграђивати и његовати литургијски дух, смјерним и побожним појањем како бисмо извели обнову литургијског појања, те да

---

¹²³Ј. Пурић, нав. дјело, стр. 4

¹²⁴На жалост многих умјетника који би се радо исказали пишући нове и чак умјетнички дотјераније Литургије. Многи компоњују дијелове или читаву Литургију из разних себи познатих разлога. У томе је најдаље отишао г. Миливоје Црвчанин који је компоновао литургију за мјешовити хор, симфонијски оркестар, четири вокална солиста, харфу и оргуље. Добро је да има и таквих људи, да се проширују видници и развија умјетност, али, дефинитивно, таква умјетност нема мјеста у богослужењу из свих горе наведених разлога. То исто важи и за паралитургијске пјесме настале за вријеме богомољачког покрета. О томе је написан обиман рад: докторска дисертација проф. др. Драган Ашковић, ментор проф. др. Димитрије Големовић; одбрањена на Универзитету у Бањалуци, факултет музичких умјетности, 2011. год.

¹²⁵Због тога није дозвољено форсирање гласа, концертирање за пјевницом. Хорско пјевање замагљује Ријеч па она губи своју снагу. У пракси, често појемо на бас или полифоно. Такво појање такође заглушује основну мелодију - што и није неки проблем јер се то може ријешити добром интерпретацијом, али, недопустиво је да такво појање заглушује текст – Ријеч Божју, која мора бити у првом плану.

оздравимо од „литургијске наглухости“ која је често угрожена „музичком заглушношћу“¹²⁶.

ЗАКЉУЧАК

У тематски овако широко заснованом раду, неизбежно је наићи на поставке са којима се мање или више, не бисмо могли сложити. Тренутно то можда и није превише важно, јер се отварају многи путеви и, надамо се, „отвара схватање“ колико је ова тема важна. Доба у којем живимо, препуно криза и реформи, с правом изазива двоумљења и несигурност. У тај простор се лако населе идеолошке носталгије или се на драматичан начин живе оправдане забринутости. Због тога, свјedoци смо често и жучних расправа о исправности и аргументацији за ову или ону врсту појања.

Било би добро одговорити на ова и на многа друга питања прије него што можда почнемо да „одлучујемо“ какво ће бити српско појање у будућности: У чему је разлика између пуког копирања и уподобљавања које у православној црквеној умјетности представља важан и обликотворни принцип? Шта се подразумева под стваралачком слободом у датом систему и колики степен и какве слободе уопште постоје у било којој врсти било које умјетности? Због чега постоје, и зашто су неопходни свештени канони, како помоћу њих умјетник остварује слободу, у ком правцу је усмјерена слобода и зашто...? На ово бисмо могли додати још повећи ред питања која су отворена и на која су понегдје дати одговори, али код нас, сигурно, многи још увијек нису усвојени.

По својој унутрашњој суштини, византијска химнографија је истовјетна са византијском музиком, архитектуром и иконографијом. Она се разликује од њих само по различитом материјалу којег употребљава, а то је језик. Вриједност средњовјековне свештене умјетности није у њеној старини, већ у чињеници да су тада достигнути веома високи теолошки, технолошки и естетски дoмети који су постали и остали до данас непревазиђени узор.

---

¹²⁶ Ante Crnčević i Ivan Šaško, нав. дјело, стр. 72, 147

Природно је да себи поставимо питање: зашто је дошло до поређења и стапања свештених умјетности са религијским (примијењеним) умјетностима? Зашто је православље, након 1700 година стварања и употребе свештене умјетности, у неколико посљедњих вијекова прешло на западне, лијепе, религијске умјетности? Зашто се данас све чешће појављују дјела потписана чак академским титулама, у којима се естетски и теоретски тумаче дјела свештене умјетности, а без праве аргументације и макар малог осврта на теологију, иако је ријеч о богослужбеној, Хришћанској умјетности?

Све ово, тужни је показатељ свођења са божанског на човјечанско, са умног на разумно, са вјечног на временско, са духовног на душевно, са молитвеног стања на емоцију. Тако је икона постала слика, појање је постало пјевање, архитектура храма је постала доминантна, храм је постао црква, сасуди су постали лијепи, лик свештенослужитеља се мјери „свиђањем“... Садржаји лијепих умјетности су најчешће неспојиви са Истинама православне вјере, а често су и потпуно супротни. Релативизовање тих Истина, доводи у питање истинитост Откровења, а самим тим и Откровење као акт божанске љубави. Доводи се у питање да ли је Христос заиста „пут, истина и живот“? Тако посматрајући, долазимо до низа рашчлањивања и питања која су цивилизацију бијелог човјека већ довела до понора у свеопштој појави званој секуларизам.

У православном богослужењу религијска умјетност нема мјеста и оправдања, као што ни свештеним умјетностима, осим у изузетним ситуацијама, није мјесто у галеријама, концертним дворанама и књижевним вечерима. „Сваки добри дар и сваки савршени поклон одозго је и силази од Тебе, Оца Свјетлости...“. Различити дарови имају различиту намјену и различите циљеве, који изискују употребу различитих метода да би се дар развијао, његовао и достигао испуњење свог смисла.

У дјелима Светих Отаца више пажње је посвећено догматици, еклисиологији, апологетици и самој мисији Цркве, а о појању имамо углавном коментаре којима се подразумијева да је богослужење у пјеваној форми, ријетко се осврћући на функционалну улогу појања. Оци појање виде као саставни и нераскидиви дио богослужења и очигледно, сматрају чак и непотребним да о томе посебно говоре. Слична је ситуација и са саборима и отачким правилима, а богослужбене књиге, у којима је записана сва химнографија, дају упутства када се шта поје (типик) и рјеђе одређује начин на који се поје.

Појање је заиста моћно дидактичко средство јер појући више памтимо, а послје „пјевушећи“ понављамо и промишљамо. Човјек се рађа са природним знањем и слободном вољом ходи ка Творцу, ка усвајању Откровења и Истине. Имајући у виду несазнајност Божју и несавршеност нашег говора, наша сазнања и свједочења углавном изражавамо појањем. И чуда Божја у Светом Писму пропраћена су појањем.

Свештена умјетност је преображена у Христу, и као таква, нема потребу за усклађивањем са лијепим умјетностима. Ми свједочимо Истину и из ње црпимо сва сазнања и могућности прилажења (уподобљавања) Творцу. Црква је икона Царства Божјег. Све у њој (сва твар, сасуде, одежде, вријеме...) тежи да се преобрази и учествујући на разне начине сједини са Архетипом. Тежећи ка уподобљавању, ми појемо све оно неизрециво, не стављајући при том нагласак на оно што се нашем слуху допада¹²⁷, него учествујући у заједници и љубави идемо ка неизрецивом, учествујемо у Његовој слави и Његовом промишљању. На тај начин, постајемо са-учесници, са-ствараоци са Духом Светим који је животворан и који саздава заједницу светих.

Појањем на Литургији, ми се, иако у овом времену, укључујемо у будуће вријеме и живимо у заједници са Творцем. Све се преображава и ми постајемо нови народ, нова твар, пјевамо нову пјесму, пребивамо у новом времену. Преображена је сва твар и стајући пред Творца, заједно са небеским силама, све живи и слуша Ријеч Божју и све заједно узвикује: Алилуја! Све ходи равномјерним ритмом којег је Господ дао, са мелодијом која полази из срца¹²⁸ (из природног знања) и „отварајући схватање“ за Ријеч која нам је дарована, покреће се небеска Литургија. Миријаде сила небеских са нама, сабранима, поју Нову пјесму: „Свет! Свет! Свет је Господ Саваот!“

Благодарећи и приносећи „због свега и за све“, узлазимо у Царство и кушајући га, радујемо се, одлучујући да останемо ту¹²⁹, да се заувјек сјећамо живота будућег вијека, а то изражавамо појући Нову пјесму. Таква пјесма се поје једним срцем, једном душом, једним језиком и умом. Она је знак нашег пристанка на Откровење и наше слободне воље да се сабирамо и са-стварамо овај свијет са Духом у заједници и љубави.

---

¹²⁷Као што иконописци свјесно напуштају овоземаљске категорије анатомије и простора.

¹²⁸Не из нечије главе, или из „свемира“, него изнутра, из срца,

¹²⁹Приликом Преображења, ап. Петар рече Христу: “Господе, добро нам је овдје бити...” (Мт. 17,4)

Лични наш став јесте да што прије морамо превести и почети употребљавати преведене богослужбене текстове. То би био први корак у обнови српског православног појања. Због тога, неопходно је што прије објавити превод минеја и октоиха на српски језик. Тек тада ће народ, који буде разумио Ријеч и на Литургији активно учествовао појањем и одговарањем, постати Лаос, народ Божји, и као такав моћи ће одабрати који напјев ће користити¹³⁰, или ће једноставно изњедрити синтезом ранијих, неки нови напјев који ће бити свима доступан и прихваћен. Свакако да појање, као и све остало у Цркви Христовој, није статично и непромјенљиво - уколико те промјене не мијењају суштину и функцију појања. Равнајући се према Царству Небеском, човјечанство је у развоју и сталној потрази за изразом који ће га приближити Богу.

Света Литургија и друга богослужења не изображавају и подсећају на Царство Божје, него га објављују. Језик богослужења мора бити разумљив савременом свијету како би могла реално и истински свједочити Истине које ће довести до спасења овога свијета.

Можда је презахтјевно вјернике, нарочито оне који руководе хорovima, упућивати у теолошке и литургијске истине, али то је једини пут који неће изазвати жучне расправе о критеријумима, естетском доживљају, умјетничким вриједностима, традицији, садржајима, баштини, прилагођавању савременом свијету... него ће омогућити да Црква као заједница у којој сви учествују иде ка своме циљу, ка Царству небеском. Овакву реформу није могуће наредити и одједном спровести, него се мора његовати и одгајити вјерник који ће бити свјестан значаја литургијске заједнице и учешћа у њој, не покушавајући притом, да се наметне на овај или онај начин. Литургијски изражај се може и треба обogaћивати и мијењати, али не мијењајући свој смисао. Свештена умјетност, као и појање и сама Литургија је догађај „превођења“ догађаја спасења. То превођење је објавитељски посао који рађа одјек, увученост у истинитост, препознатљивост и емоционалност. Литургијско појање не смије бити избор нечијег „свиђања“ нити избор дјела културне баштине. Сабрани народ треба да се храни духовном храном и узраста ка Царству, а не да „гута“ оно што му диригент одабере као „умјетнички високо, захтјевно, што је по његовом укусу“...

---

¹³⁰Наравно да не може неко бирати своје појање, него мислимо на то да различити народи имају различите традиције и врсте појања и тешко би било тврдити да нпр. Копти са бубњевима, или афро-православни са плесањем Литургије нису подобни и Богу угодни, што опет, не значи да ми требамо на тај начин да се обраћамо Богу.

Дакле, никако не смије појање да чини Литургију „свечанијом“, него Света Литургија, изнутра треба да обликује појање. Она треба да га изњедри нама и када тако дођемо до свог унутрашњег литургијског израза, нестаће расправе и недоумице, тада ће наше појање бити литургијско и неће зависити од личног ауторитета, укуса и слично томе. Тада ћемо моћи да се преобразимо и обратимо Богу појући једним срцем, једним гласом, једним језиком... и сви ћемо бити једно – у једном Царству са једним Богом, и као такви, бићемо спремни да заједно запјевамо Нову пјесму, Новог човјека за Нови вјечни живот и Ново – вјечно Царство. До тада, све је још један покушај палог човјека да се сам усправи и себи угађајући подигне до висине човјештва, јадно кибицујући и желећи да премаши свога Творца.

О улози и функцији појања у богослужењу треба у будућности размишљати сложено али без претјераног софизма, са пуно суптилних разлика али без појачавања неспоразума! Литургијско појање треба бити онакво какво оно и јесте: једноставно али не банално; вјернички али не фанатично. Оно треба да доприноси и изражава јединство Цркве, да омогући цијелој заједници најпотпуније учествовање у богослужењима и да омогућује најпотпуније приношење твари „времена“ Богу.

Дух Свети нас води у заједницу са Богом и са ближњим. У тој заједници ми превазилазимо историјску реалност¹³¹ и улазимо у Нову Реалност, јер је Истина свијета есхатологија. Све учествује у спасењу и све треба да буде сачувано за вјечност кроз заједницу у личности Господа Исуса Христа, са Оцем и Духом, јер је личност носилац постојања и очувања цјелокупне творевине, а самим тим и времена – музике (појања).

---

¹³¹ Основ црквеног појања – Осмогласник, такође је везан за „осми“ дан - превазилажење историјске „седмице“.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

1. Атанасије Александријски,
  - I. *II Говор*, PG¹³² 26.
  - II. *Посланица Марцелину*, PG 27.
  - III. *О Дјевичанству*, PG 28.
2. *Божанствена Литургија Светога оца нашега Јована Златоустог*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд 2007.
3. Василије Велики,
  - I. *Омилија 1*, PG 29.
  - II. *Омилија 29*, PG 29.
  - III. *Омилија 96*, PG 29.
  - IV. *Посланица 207.*, PG 32.
4. Григорије Назијанзин, „*Посланица 101.*“, PG 37.
5. Григорије Ниски,
  - I. *Трактати о псалмима*, PG 44.
  - II. *О животу Св. Макрине*, PG 46.
6. *Дела Апостолских Ученика*, Врњци-Требиње, 2005. Прево и приредио еп Атанасије Јевтић
7. Дионисије Ареопагит,
  - I. *О Небеској јерархији*, Шибеник 2007.
  - II. *О Црквеној јерархији*, Шибеник 2009.
8. *Добротољубље*, манастир Хиландар, II том 2005. I, III и IV том 2009.
9. *Зборник канона Православне Цркве*, Сремски Карловци, 1997.
10. Јован Дамаскин, *Источник знања*“, Јасен, Бијели Павле, Никшић 1997.
11. Јован Монах, *Духовни оци*, PG 87.
12. Јустин Философ, *Сабрана дела*, Хришћанска мисао, 2002.
13. Кирило Јерусалимски, *Катихезе*, Хришћанска мисао, 2001.
14. Климент Александријски,
  - I. *Храбрење народа*, PG 8.
  - II. *Педагог, II писмо*, PG 8.
  - III. *Стромата 1-7*, Хришћанска мисао, 2008.
15. Максим Исповедник,
  - I. *Мистагогија*, Призрен 1997.
  - II. *Амбигва 7*, у: Луча, бр. 21-22 (2004/2005), 260 - 281
16. MIGNE, J.-P. *Patrologiae cursus completus (series Graeca)*, Paris, 1857-1866
17. Никола Кавасила, *Тумачење Свете Литургије*, Беседа, Нови Сад, 2009.
18. Нил Синајски, *Epistolarum Libri Quattuor, Писмо I*, PG 79.
19. Ориген,
  - I. *Омилија на Пјесму над пјесмама*, PG 13.
  - II. *Пјесма над пјесмама – Пролог*, PG 13.
  - III. *Ориген – Оци и Учители Цркве III вијека*, Хришћанска мисао, 2006.
20. *Свето писмо Новог Завјета*, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд, 2000.

---

¹³²MIGNE, J.-P. *Patrologiae cursus completus (series Graeca)*, Paris, 1857-1866

21. *Свето писмо Старог Завјета*, превод Ђура Даничић, Глас Цркве, 2005.
22. Теодор Студит,
  - I. *Посланица 77*, PG 99.
  - II. *Посланица 125.*, PG 99.
  - III. *Против иконобораца II*, PG 99.
23. Теофилакт Охридски, *Тумачење Прве Посланице Коринћанима Светог апостола Павла*, погледати материјал преузет са електронске адресе: www.verujem.org/pdf/teofilakt_1korincanima.pdf, приступљено: 14. маја 2010.
24. Тертулијан, *Апологија*, Хришћанска мисао, 2008.
25. *Требник*, Крагујевац, 1998.

ЛИТЕРАТУРА:

ПРИМАРНА ЛИТЕРАТУРА - ЋИРИЛИЧНИ СПИСАК:

26. Ашковић Драган, *Хришћанско схватање музике*, необјављен магистарски рад, Београд 2003.
27. Васиљевић Максим, епископ, *Однос истине и историје*, у: Богословље LXVI 1-2, (2007), 27 – 50
28. Влахос Јеротеј, митрополит, *Лечење душе у Православној Цркви*, Београд, 2010.
29. Дамаскин Грданички, митрополит, *Српско црквено појање*, Београд 1972.
30. Зизјулас Јован, *Еклисиолошке теме*, Беседа, Нови Сад, 2001.
31. Каварнос Константин. *Византијска мисао и уметност*, у: Теолошки погледи, бр. 1-2, Београд (1978), 1 - 97
32. Керн Кипријан, архимандрит, *Изабрана литургијска дела*, Шибеник 2009.
33. Пено Весна –Сара, *Из хиландарске појачке ризнице – Викентије Хиландарац*, Арт Принт, Нови Сад, 2003.
34. Пурић Јован, *Црквено појање – дар Божји анђелима*, Православље бр. 1043, Београд, септембар 2010. 18-19
35. Успенски Леонид, *Теологија иконе*, Манастир Хиландар 2000.
36. Флоровски Г. В., *Византијски оци V-VIII вијека*, Хришћанска мисао, 2008.
37. Фундулис Јоанис, *Литургија I*, Краљево, 2004.
38. Шмеман Александар, *Евхаристија*, Манастир Хиландар, 2009.
39. Шмеман Александар, *Увод у литургијско богословље*, Шибеник 2008.

ЛАТИНИЧНИ СПИСАК:

40. Нерсман Јевгениј, *Vizantijska nauka o muzici, Klio, Beograd, 2004.*
41. Јовановић Владимир, поговор у књизи Ј. Нерсмана, *Vizantijska nauka o muzici, Klio, Beograd, 2004*
42. Crnčević Ante i Šaško Ivan, *Na vrelu liturgije, Zagreb, 2009.*
43. Lampe G. W. H. *A Patristic Greek Lexicon, Oxford 1961.*
44. Lossky Nicolas, *Essai sur une théologie de la musique liturgique - Perspective orthodoxe, Août, Paris 2003.*
45. Šaško Ivan, *Liturgijski simbolički govor, Glas koncila, Zagreb, 2005.*

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА - ЋИРИЛИЧНИ СПИСАК:

46. Алфејев Иларион, *У свакој музици је Бах*, Видослов, бр. 35, Манастир Тврдош (2005), 123-128
47. Илкић Стефан, *Песма и појање у хришћанској Цркви*, у: Православна мисао, свеска 1, Београд (1959), 32 - 40
48. Јанарас Христо, *Азбучник вере*, Беседа, Нови Сад 2004.
49. Јереј Лазар, *Бах, Мокрањац и будућност музике*, у: Теолошки погледи, бр. 2, Београд (1968), 125 - 134
50. Јеремид Анђела, *Развој и релације српске и руске црквене музике у 18. веку*, у: Двери Српске, бр. 15, Београд (2002), 39 - 40
51. Кардамакис Михаил, *Православна духовност*, Манастир Хиландар 1996.
52. Кисин Душан, *Међусобни утицаји народне и црквене музике*, у: Свети Кнез Лазар, бр. 3(19), Призрен (1997), 155 - 159
53. Лаут Ендрју, *Дионисије Ареопагит*, Београд, 2009.
54. Лоски Владимир, *Боговиђење*, Манастир Хиландар 2006.
55. Лоски Владимир, *Оглед о мистичком богословљу Источне Цркве*, Манастир Хиландар 2003.
56. Мајендорф Џон, *Византијско Богословље*, Крагујевац 1989.
57. Манојловић Коста, Предговор *Општем појању С. Мокрањаца*, Београд 1935, 1 - 13
58. Матеос Жуан, *Псалмопојање (ψαλμοδία) и његове врсте*, у: Видослов, бр. 40, Манастир Тврдош (2007), 39 - 56
59. Мидић Игњатије, *Кратак осврт поводом изложбе икона савремених српских иконописаца*, у: *Сећање на будућност*, Београд 1995, 124 - 133
60. Михаиловић А. Живота, *Постанак октоиха*, у: Православна мисао, свеска 21, Београд (1974), 104 - 106
61. Милошевић др Радомир, *Православна агиологија*, Смедерево 2004.
62. Миодраг Предраг, *Литургијско богословље и црквена уметност*, Живопис, бр. 2 (2008), 55 - 61
63. Мирковић Лазар, *Православна литургија*, први – општи део, Београд 1995.
64. *Може ли музика да приведе Богу*, у: Православље, бр. 1016, Београд (2009), 17 - 19
65. *Музика и речи из ризнице митрополита загребачког Дамаскина (Грданичког)*, Митрополија загребачко – љубљанска, Београд – Загреб 2009.
66. Павле Патријарх Српски, *Библијске песме и тропари канона*, у: *Да нам буду јаснија нека питања наше вере*, Београд, 2008, стр. 410 – 422.
67. Пападопулос Стилијан, *Теологија и језик*, Хришћанска мисао, Србиње – Београд – Ваљево – Минхен, 1998.
68. Пено Весна – Сара, *Предговор за књигу: Водич за појце, Николе Попмихајлова*, Јасен – Ђелија Пиперска, Београд 2007, 7 – 16
69. Перид Ђорђе, *Химна Светом Сави у варијантама и нотним записима*, у: Православна мисао, свеска 27, Београд (1980), 43 - 54

70. Петровић Даница, *Хиландарски ктитори у православном појању*, Музиколошки институт САНУ, Београд 1999.
71. Петровић Даница, *Традиционално српско народно појање у XX веку*, у: Календар „Црква“ (2000), 104 - 110
72. Попмихајлов Никола, *Водич за појце*, Јасен – Ђелија Пиперска, Београд 2007.
73. Поповић Алекса, *Јединство науке и уметности кроз религиозно васпитање*, у: Теолошки погледи, бр. 2 (1968), 140 – 146
74. Рајковић – Петронијевић Љубица, *Стара српска музика у периоду од IX до XV века*, у: Теолошки погледи, бр. 4 (1978), 244 - 248
75. Савић Немања, *Пјесме моје отаџбине*, Глас Српски, Бања Лука 2000.
76. *Српска музика кроз векове*, Зборник студија, САНУ, Београд 1973.
77. Станковић Живојин, *Грађа за историју српског православног црквеног појања*, у: Православна мисао, свеска 27, Београд (1980), 55 - 73
78. Стефановић Будимир, *Стихира Србима светитељима – проблем текста, мелодије...*, у: Православна Мисао, свеска 2 (1964), 67 – 85
79. Ђулибрк Јован, *О музици и васпитању*, у: Богословље, свеска 1 и 2, Београд (2001), 105 - 120
80. *Црквено појање у Русији*, Христианство, 3. Том, 191-203, Москва 1995. год., превод са руског Слободана Продића, Шибеник 2007.
81. Чаркић Арсен, *О православном црквеном појању*, погледати материјал преузет са електронске адресе: www.verujem.org/teologija/carkic_pojanje.htm, приступљено 14. маја 2010.

ЛАТИНИЧНИ СПИСАК:

82. Abraham Džerald, *Oksfordska istorija muzike*, Klio, Beograd, 2001.
83. Adam Adolf, *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1993.
84. Attridge W. Harold and Fassler E. Margot, *PSALMS IN COMMUNITY – Symposium, Jewish and Christian Textual, Liturgical, and Artistic Traditions*, Atlanta 2003.
85. Bingulac Petar, *Napisi o muzici – studije i eseji*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1988.
86. Conomos Dimitri, *Studies in Eastern Chant*, St. Vladimir`s Seminary Press, NY, 1990.
87. *Crkvena glazba* – Institut za crkvenu glazbu KBF u Zagrebu, Zagreb, 1988.
88. *Drugi vatikanski koncil, Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
89. Froyshov Simeon, *The Early Development of the Liturgical Eight-Mode System in Jerusalem*, у: St Vladimir's Theological Quarterly 51-2-3 (2007), 139-178.
90. Judkin Džeremi, *Muzika u srednjovjekovnoj Evropi*, Klio, Beograd, 2003.
91. Langer Sjuzan, *Problemi umetnosti (deset filozofskih predavanja)*, Beograd, 1990..
92. Liacopulos P. George, *Church and Society*, Somerset Hall Press, Boston, 2007.
93. Lingas Alexander, *Sunday Matins ih the Byzantine Cathedral Rite – Music and Liturgy*, The Univesity British Columbia 1996.
94. Rebić Adalbert, *Biblijske starine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
95. Michels Ulrich, *Musikgeschichte von den Anfängen bis zur Renaissance*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1985.
96. Pitra Jean Baptiste, *Hymnographie de L`eglise Grecque*, Rome 1867.

97. Schaff Philip, *History of the Christian Church*, Dallas 1998.
98. Stefanović Pavle, *Um za tonom*, Nolit, Beograd, 1986.
99. „*Suvremena katolička enciklopedija – glazba i bogoštovlje*“, Marjan tisak, Split, 2005.
100. Wellesz Egon, *A history of Byzantine music and hymnography*, Oxford University Press 1961.
101. Wellesz Egon, *Ancient and Oriental Music*, Oxford University Press 1957.